

LA PUNTA DE L'ICEBERG: REEXCAVANT MATERIALS DEL FONS COLOMINAS (MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA). EL POBLAT TALAIÒTIC DE CAPOCORB VELL (LLUCMAJOR, MALLORCA)

Edat del ferro, cultura talaiòtica, cultura balear, quantificació ceràmica, funcionalitat espacial, arquitectura, urbanisme

Jordi Hernández-Gasch*

El estudio de los materiales del Fondo Colominas (Museu d'Arqueologia de Catalunya) de uno de los yacimientos protohistóricos más conocidos de la isla de Mallorca permite establecer una ocupación de la primera edad del hierro para las habitaciones excavadas, así como su funcionalidad doméstica. Se analiza también en detalle la evolución arquitectónica y urbanística del poblado a partir de planimetrías antiguas y de la observación directa de los restos arqueológicos.

Edad del hierro, cultura talayótica, cultura balear, quantificació ceràmica, funcionalitat espacial, arquitectura, urbanisme

L'étude des matériels du Fonds Colominas (Musée d'archéologie de Catalogne) de l'un des gisements les plus connus de la période protohistorique de l'île de Majorque a permis d'établir une occupation essentiellement du premier Âge du Fer pour les habitations creusées, et d'établir également leur fonctionnalité domestique. En outre, l'évolution architecturale et urbanistique du village est analysée à partir des anciennes planimétries et de l'observation directe des vestiges.

Âge du Fer, Culture Talayotique, Culture Baléare, Quantification Céramique, Fonctionnalité Spatiale, Architecture, Urbanisme

This study focuses on materials belonging to the Colominas batches (Museu d'Arqueologia de Catalunya) from one of most well-known protohistoric Majorcan sites. It allows establishing the construction and use of the structures in the First Iron Age and the use of the premises in a domestic context as dwellings. In addition, the detailed analysis of plans and the direct observation of the remains set a more accurate evolution of the structures and the site as a whole.

Iron Age, Talaiotic Culture, Balearic Culture, Pottery Quantification, Space Function, Architecture, Settlement Planning

En record de Miquel Seguí i per als seus pares, na Maria i en Tomeu

INTRODUCCIÓ

El present treball pretén donar a conèixer un conjunt de ceràmiques del fons Colominas (FC) dipositades en el Museu d'Arqueologia de Catalunya (MAC). Foren inventariades i dibuixades l'any 1993 (aleshores, Museu Arqueològic de Barcelona, MAB), moment en el qual aquest fons estava essent recatalogat.¹ Per aquestes circumstàncies, només accedirem a una part dels mate-

rials, aleshores difícil de quantificar. Entre els materials revisats, una mostra dels treballs escomesos per l'arqueòleg Josep Colominas Roca a l'illa de Mallorca per encàrrec de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC) entre els anys 1916 i 1920, hi figuren tant ceràmiques del període Naviforme que procedien de coves d'enterrament o d'hàbitat, com d'altres dels períodes talaiòtic i balear que foren localitzades en coves amb o sense ús funerari i en poblat (Hernández-Gasch 2009a).²

* Doctor en arqueologia per la Universitat de Barcelona. Email: jhernandezgasch@gmail.com

1.- Agraïm al Dr. Ricard Batista, aleshores director del MAB, que ens atorgués permís per accedir al fons Colominas i ens proporcionés tota classe de facilitats per realitzar la recerca.

2.- Emprem la periodització de la prehistòria de les Illes Balears formulada per Lull *et al.* (1999), amb lleugeres modificacions posteriors quant a delimitació cronològica dels períodes o supressió d'alguna subfase (Micó 2005, Lull *et al.* 2008). Tanmateix, estant essencialment d'acord amb les propostes que assenyalen una ruptura socioeconòmica i cultural al voltant de la meitat del s. VI aC respecte d'un món que la tradició historiogràfica ha denominat talaiòtic, preferim emprar el terme balear, en la línia d'altres autors (Aramburu-Zabala 2005, per bé que aquest autor refereix el terme balearic), en comptes del terme posttalaiòtic, per les mateixes raons que ja fa uns anys alguns autors van abandonar el terme de pretalaiòtic. Aquest, de fet, va ser el nom amb que alguns autors grecs i els autors llatins van anomenar les dues illes de l'arxipèlag balear pràcticament de manera coetània a l'existència d'aquesta formació econòmica i social (Blanes *et al.* 1990, 21-28). Finalment, balear és el terme amb què el Gran Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana anomena al poble establert a les illes de Mallorca i Menorca abans de l'arribada dels romans.

Cinc anys després d'aquella recerca, redactarem un article amb quasi el mateix títol per a un llibre d'homenatge a en Miquel Seguí, jove i amic, mort en accident de trànsit aquell mateix any, el qual malauradament no es va publicar. En els dotze anys transcorreguts, el panorama de l'arqueologia i la prehistòria balears ha canviat de manera molt notable, a conseqüència dels projectes de recerca i excavacions endegades, per bé que alguns d'aquests projectes dissortadament han nascut i desaparegut en aquest lapse de temps. L'allau de publicacions de qualitat que s'ha produït ha contribuït considerablement a avançar en el coneixement de l'arqueologia balear. Hem hagut, per tant, de reescriure literalment el que quedà com a un esborrany l'any 1998. En fer aquest exercici ens ha sobtat adonar-nos que termes plenament assumits en relació a la prehistòria de les Illes Balears no havien estat ni tan sols formulats en aquella data. No cal dir, doncs, que ens hem vist afavorits pels avenços en el coneixement de la materialitat de la prehistòria insular i en la interpretació dels jaciments.

LES EXCAVACIONS DE L'INSTITUT I EL FONS COLOMINAS (FC)

Qualsevol que s'hagi dedicat a l'arqueologia balear haurà llegit un parell de vegades la història de la recerca, en la que Josep Colominas i l'IEC hi són referència obligada. Com sigui que es valori la seva aportació, el que sembla fora de dubte és el punt d'inflexió que va marcar. D'una banda, Colominas (1923), en l'avanç de resultats de la recerca de l'IEC a Mallorca, va construir una periodització que, si bé simple (Primera Edat del Bronze, entre el 2500 i el 1700 aC, i Cultura dels talaiots, entre el 1700 i el 123 aC)³, va constituir una base per a moltes d'altres perioditzacions que havien de succeir-la.⁴ De l'altra, els treballs, cantera de materials per a les col·leccions del primigeni Museu d'Arqueologia, comportaren l'estudi continuat sobretot de les peces de vitrines de les sales de Mallorca, especialment de la bronzística, eina bàsica en les datacions dels contextos balears i fonament, fins i tot, de perioditzacions (Rosselló Bordoy 1974a), fins a l'ús generalitzat de les tècniques de datació absoluta, que varen marcar la següent revolució epistemològica en aquest camp.

Almenys un cop es va afrontar l'estudi dels materials de magatzem. Es tracta del treball curós de Catarina Ensenyat (1981) sobre cinc coves d'enterrament de l'edat del ferro. A més, encara que Cristòfol Veny (1968) no ho menciona explícitament en el seu estudi sobre les coves d'enterrament mallorquines del Bronze Antic, la revisió de materials efectuada en el MAB va incloure materials de magatzems, atès el registre i dibuix de material fragmentari. En tot cas, com reconeix sincerament, no s'enregistraren la totalitat dels materials,⁵ la qual cosa ha seguit emmascarant la reutilització de les coves, que ja no va ser distingida per Colominas. Finalment, Rosselló Bordoy (1960, 265 i 266, fig. 1) va publicar exemplars inèdits de la cova de Vernissa (Santa Margalida) dipositats en el MAB i Plantalamor (1983) va fer el mateix per a les ceràmiques del poblat d'Es Pedregar (Llucmajor).

En la literatura arqueològica de Mallorca va esdevenir un *topos* la lamentació pel caràcter definitiu dels articles sumaris apareguts a l'Anuari de l'IEC (AIEC). Malgrat algunes veus que clamaven piadosament per la vàlua de l'arxiu Colominas (Font Obrador 1974), mai va arribar a generar noves publicacions i, d'haver-ho fet, no hauria pogut sostreure's al fet del "buidat" d'uns jaciments que sembla que es va realitzar de manera simultània per manobres, que entregaven els materials recuperats i fornien Colominas de les observacions que, més expertament o ingènuament, havien realitzat (Guerrero 1997, 63).

En tot cas, que les excavacions es van realitzar en un temps rècord i que perseguen l'alçat topogràfic dels jaciments i la "recollida" d'alguns materials resta ben clar quan es llegeixen els articles de l'AIEC i quan s'examinen els materials, els quals patiren el sedàs metodològic que comporta la predominança abassegadora de formes, per no esmentar el rebuig del material osteològic humà i faunístic. També és palès que manca un registre estratigràfic i que els materials pateixen una descontextualització, només paliada per descripcions sumàries de "nivells" on apareixen concentrades algunes restes. A més, les indicacions que consten en les capses del MAC sovint només assenyalen el nom del jaciment.

Finalment, i per allò que observarem del FC, l'any 1998 apuntàvem: "l'estudi dels conjunts, alguns dels quals amb dotzenes de vasos sencers o reconstruïts i molt

3.- Data de l'inici de la conquesta romana de Mallorca, encara que Colominas (1923, 573) va situar la intervenció militar de Quinti Cecili Metel a l'any 121 aC.

4.- Guerrero (1997, 63) ha assenyalat el caràcter poc original de la periodització de Colominas, ja que investigadors anteriors com Cartailhac i Watelin havien intuït una seqüència semblant. El mateix Colominas (1923, 555), de fet, feia referència als "arqueòlegs, principalment estrangers, que havien intentat sistematitzar-la".

5.- "Por causas que no es del caso explicar aquí, pocas veces es consignataria (això és, la llista de materials catalogats) de todo el material que inicialmente proporcionó cada yacimiento" (Veny 1968, 15).

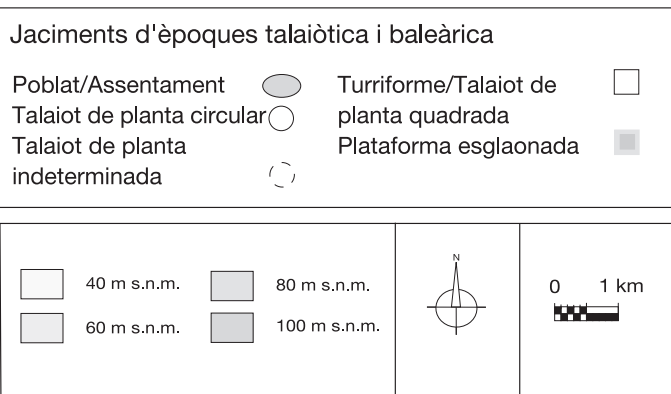
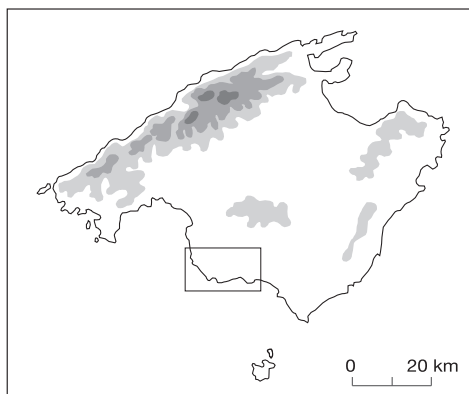
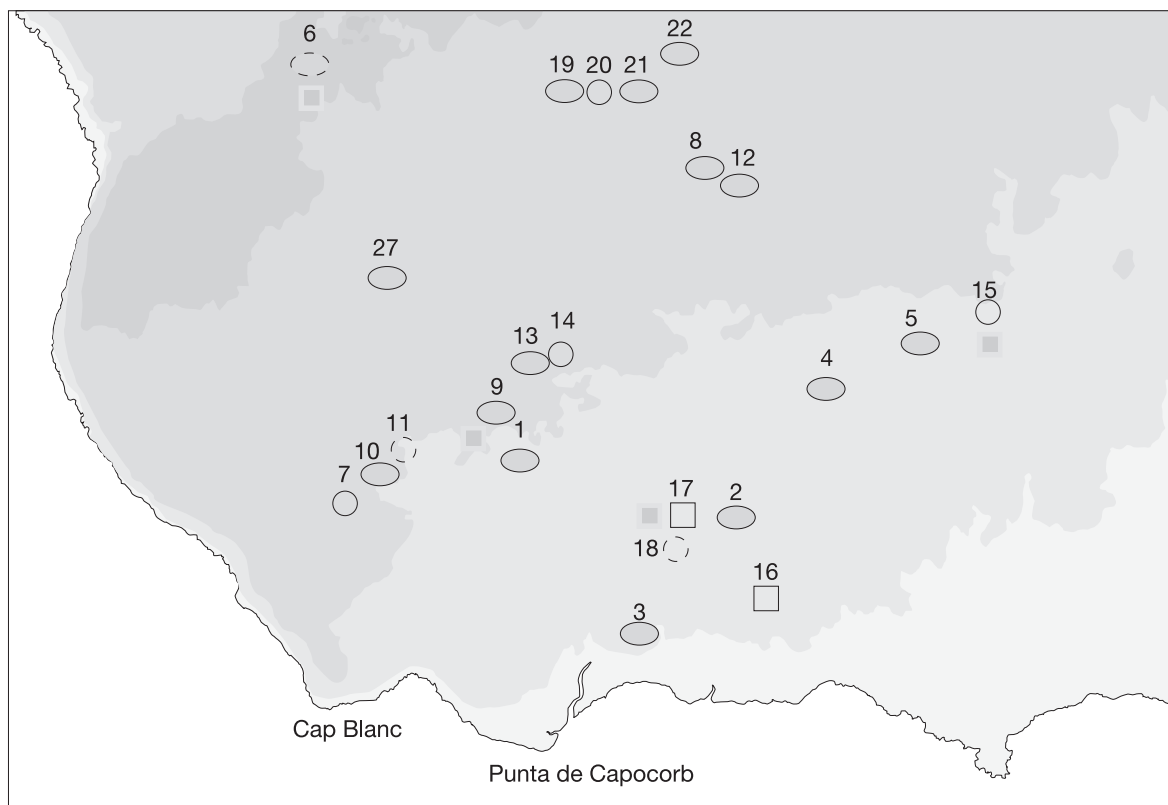

Figura 1. Mapa dels jaciments de la Marina de Lluçmajor citats en el text:

01.- Capocorb vell (Ses Talaies), 02.- Solleric (Es Hortals), 03.- Cala Pi (Ses Talaies), 04.- Garonda (Ses Cases), 05.- Mero-la (Ses Cases), 06.- Es Puig de Ros de Dalt (Sa Pleta des Forn de Calç), 07.- S'Àguila d'en Tomeu (Ses Cases-Es Figuerat de Moro), 08.- Es Pedregar (Sa Pleta), 09.- Capocorb d'en Jaquetó, 10.- S'Àguila d'en Quart o de Can Ripoll, 11.- S'Àguila d'en Pere, 12.- Es Pedregar (Ses Cases), 13.- Gomera vell, 14.- Gomereta (Darrera ses Cases), 15.- Sa Talaia, 16.- Vallgornera vell (Sa Marina), 17.- Solleric (Pleta de sa Cisterna), 18.- Son Moro (Sementer de darrera ses Cases), 19.- Cas Frares (Es Cocons), 20.- Cas Frares (Talaia des Puput), 21.- Cas Frares (Sa Pleta Redona - Es Cuitor), 22.- Son Taixaquet.

homogenis quant a morfologia, permetria avançar en el coneixement de l'evolució tipològica d'aquesta vaixel·la. També, a partir de les datacions obtingudes en les excavacions actuals en relació als mateixos tipus ceràmics, es podria datar amb més precisió les diverses fases d'utilització dels espais, com sigui que, en especial algunes de les coves d'enterrament, han romàs

amb la classificació de Colominas, qui no va aportar sovint cap documentació gràfica que la sostingués. En darrer terme, una revisió del fons permetria de considerar hipòtesis sobre el caràcter dels dipòsits i les diverses motivacions que van originar un cert volum i tipologia de materials segons les fases d'ús que s'haguessin pogut determinar".

El primer aspecte ja ha estat encarat, duent-se a terme una caracterització sistemàtica de la ceràmica indígena a les Illes Balears i un reconeixement de normes formals i tecnològiques entre el segon i el primer mil·lenni aC, tot transcendent les tipologies a partir d'un únic jaciment (Andreu *et al.* 2007; Garcia Orellana 1998; Palomar 2005; Calvo *et al.* 2004) i incloent en un cas ceràmiques procedents del FC del MAC (Lull *et al.* 2008). Tanmateix, l'estudi no suposa en cap cas una revisió del propi fons, la qual cosa tampoc era l'objectiu del treball, de manera que una part significativa del fons segueix sense reconstruir, classificar, inventariar i quantificar. De l'important lot de Capocorb vell del FC només se n'ha contemplat tres peces (Lull *et al.* 2008, 82, taula 3.2).

CAPOCORB VELL. EL JACIMENT

Situat a uns 5 km del litoral i a una cota de 78 m s.n.m. en el terme municipal de Lluçmajor (fig. 1), Capocorb vell sembla que estigué a punt de desaparèixer diverses vegades en temps històrics: tant en època del regnat de Jaume II de Mallorca (1276-1285 i 1295-1311) com del bisbe (1626-1630) i governador (1628-1629) de Mallorca Baltasar de Borja y de Velasco es van fer plans de fundar una vila i parròquia en el lloc, mentre que a la segona dècada del s. XIX el pare José Mariano Talladas presentà a Ferran VII un projecte de colonització de la marina de Lluçmajor per rompre-la i augmentar el rendiment d'una terra dividida en latifundis. D'aquest moment sembla datar la construcció de parets seques pels marges dels camps i l'edificació de cases de possessió i altres annexes. La recuperació de pedra per reutilitzar-la en noves edificacions i convertir-la en calç per a l'activitat de construcció malmeteren les restes (Colominas 1923, 563; Font Obrador/Rosselló Bordoy 1969, 12; Font Obrador 1972, 6). L'any 1931 va ser declarat Monument Históricoartístic.

Citat ja a l'any 1693 pel cronista Joan Baptista Binimelis i posteriorment per Bonaventura Serra (a l'any 1767), Francisco Talladas (a l'any 1811) i una llarga llista d'erudits locals i internacionals (Mascaró Pasarius 1972, 48), no hi ha dubte que Capocorb vell va ser el jaciment estel·lar de les excavacions de Colominas a Mallorca. Durant tres anys (de 1918 a 1920), es van succeir les

campanyes que literalment buidaren dotze habitacions i els dos talaiots de planta quadrada (TPQ), deixant al descobert la muralla i un talaiot de planta circular (TPC). L'estat de conservació en alguns casos era excepcional, existint encara les llindes monolítiques d'algunes portes.

Tanmateix, no va ser Colominas qui va controlar la realització dels treballs, sinó que encarregà la tasca a Josep Malbertí. La comunicació entre tots dos s'establí per correu, conservant-se la correspondència generada a l'arxiu Colominas. Font Obrador (1970 a; 1974) en va donar conèixer alguns passatges en els que Malbertí refereix la gran quantitat de pedres a l'interior del talaiot A o de cendres a la cambra del talaiot B.

A l'article de l'AIEC va aparèixer la descripció, planta⁶ i secció dels dos TPQ, unes quantes fotografies, incloent-hi la imatge de la maqueta conservada en el MAC (fig. 2.5). En canvi no s'hi va publicar cap ceràmica.⁷ A la publicació conjunta amb Bosch Gimpera es reproduïa la planta, les fotografies de la maqueta i d'un vas ovoide dipositat en el museu, i un dibuix d'una agulla amb cap esfèric de bronze procedent d'un dels talaiots excavats (Bosch Gimpera/Colominas 1937, 22 i 45). Anys més tard Rosselló Bordoy (1974b, 307) iniciava la seva contribució a la miscel·lània dels vint-i-cinc anys dels cursos a Empúries referint-se al fet que el material extret de les habitacions de Capocorb vell era pràcticament desconegut.

En els anys quaranta prop de la carretera es va destruir un recinte i se'n recuperaren dos objectes de bronze: un cap de brau com a pròtoma d'una asta subjecta a una planxa del mateix aliatge i un casc hemisfèric, junt a ceràmica "romana" i local. Les troballes van desaparèixer (Font Obrador/Rosselló Bordoy 1969, 11 i 17-18; Rosselló Bordoy 1974b, 307).

A finals dels anys seixanta, Bartomeu Font Obrador (1970 a; 1970 b, 364-365, i 1972; Font Obrador/Rosselló Bordoy 1969) va reiniciar treballs d'excavació a Capocorb vell, que afectaren una estructura que s'anomenà habitació 1 (H 1).

És, en part, pel fet de què en coneguem tan poc de la seva evolució i dels seus contextos materials que la seva caracterització com a poblat ha estat discutida principalment per Aramburu-Zabala (1998, 167-169) qui, en la seva teoria dels centres cerimonials, defensa l'existència d'una categoria d'assentaments que con-

6.- La planta sovint reproduïda del poblat no és la de Colominas (Bosch Gimpera/Colominas 1937, 18, fig. 2) (fig. 2.1), sinó la que va realitzar Mascaró Pasarius i fou publicada per Lilliu (Rosselló Bordoy 1974b, 308, fig. 1) (fig. 2.2). Tanmateix ni en una ni en l'altra apareixen referències a una numeració de les habitacions en xifres romanes. De fet, en la primera no hi ha numeració dels àmbits, mentre que la segona els identifica amb lletres (a-m).

7.- De fet, Colominas (1923, 567) va escriure: "El material recollit resta tot encara per estudiar, essent la cosa més interessant la ceràmica, que hi ha sortit amb relativa abundància, encara que molt fragmentada; és tota feta a mà i pertanyent a la cultura dels talaiots. També es recolliren punxons d'os, un bon nombre de moles de pedra i un braçalet de bronze".

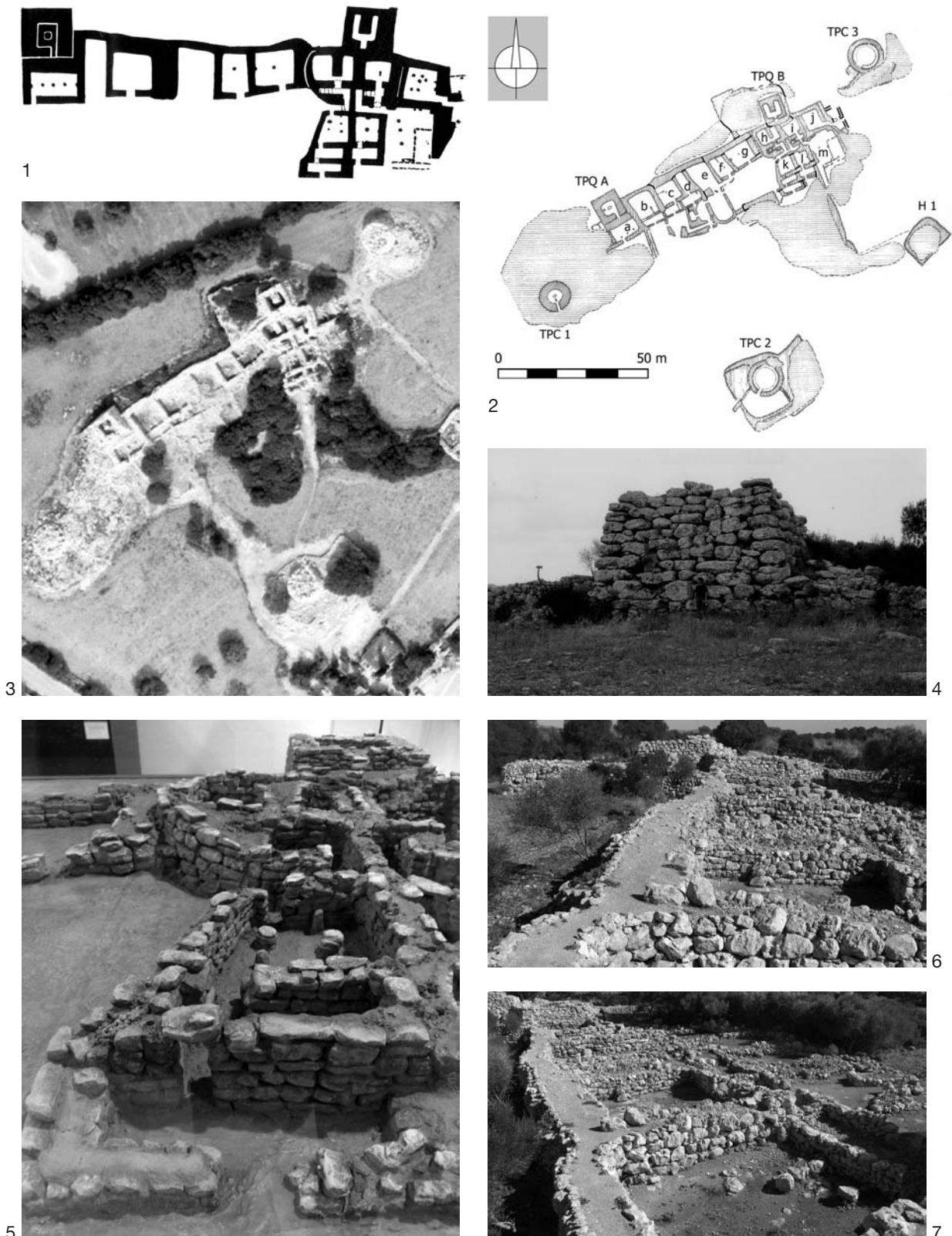

Figura 2. 1.- Croquis de Capocorb vell segons Bosch Gimpera i Colominas (1937); 2.- Plànol de l'assentament segons Mas-caró Pasariu i Lilliu (Rosselló Bordoy 1974 b): TPQ= Talaiot de planta quadrada, TPC= Talaiot de planta circular, a-m = Denominació de les habitacions segons la planta original, H1= Habitació 1 de Font Obrador; 3.-Fotografia aèria de l'àrea excavada del jaciment (Font: Tele Atlas 2008); 4.- Talaiot de planta quadrada A (Fotografia: B. Salvà Simonet); 5.- Maqueta de Capocorb vell exposada al MAC (Fotografia: JHG); 6 i 7.- Mur de tanca i cases talaiòtiques que el formen. Al fons (6) s'observa TPQ B i, en primer terme (7), l'habitació b (Fotografies: JHG).

centren una sèrie de construccions de pretès caràcter ritual (edificis de planta absidal, identificats com a santuaris, TPQ, túmuls esglaonats -TE). Aquests jaciments crearien un binomi format per un poblat *clàssic*, en el que es desenvoluparien les activitats domèstiques, i un centre cerimonial amb els principals edificis en línia, on es practicarien les activitats rituals. El poblat corresponent a Capocorb vell, situat només 50 m vers el sud, estaria destruït,⁸ mentre que al nord les edificacions absidals de Capocorb d'en Jaquetó (fig. 1), juntament amb un TE, formarien un segon centre cerimonial (Aramburu 1998, 170-171; 2007, 76-79). Guerrero (1999, 80-81), tot compartint la noció de centre cerimonial, discrepa, encara que ja ho recull el propi Aramburu-Zabala (1998, 171), del fet de què tots aquests elements fossin sincrònics. Proposa prudentment una hipòtesi evolutiva que situaria entre els s. X i VIII aC l'existència d'un poblat *clàssic* i d'un centre cerimonial (Capocorb vell), el nucli original del qual seria un turriforme (TPQ B) i que s'estructuraria en un eix que de sud-oest a nord-est presenta la següent seriació: un TPC (1), un TPQ (A), un segon TPQ (B), un altre TPC (2), un TE, una estructura de planta rectangular i un darrer TPC (fig. 2.2 i 2.3).⁹ A principis del s. VII el centre cerimonial perdria la seva funció tot convertint-se en un barri del poblat caracteritzat per les cases de planta ortogonal, mentre que en l'espai intermedi es construiria un santuari (H 1), reconvertit en espai domèstic amb posterioritat al s. IV aC. Sincrònicament, es bastiria una nova àrea sacra (Capocorb d'en Jaquetó) (Guerrero 1999, 79-81). Aquest model, així com la teoria del cabdillatge que li va parella, ha estat sotmès a crítica per inverificable (Lull *et al.* 1999, 68) o inverificat (Hernández Gasch 2009b). Sense voler estendre'ns en els arguments que el posen en dubte, Capocorb vell il·lustra abastament l'existència d'espais que per dimensions i estructura es poden homologar amb d'altres caracteritzats com a domèstics en els poblats *típics* i la seva pertinença a època talaiòtica. La presència de molins i punxons d'os ressenyada per Colominas (1923, 567) indica també activitats productives que en època talaiòtica difícilment sobrepassava l'escala del grup domèstic i que a més es realitzaren a les pròpies llars (Rosselló Bordoy 1974b,

320; Salvà/Hernández-Gasch 2009). La muralla, contràriament al que han afirmat altres autors (Aramburu-Zabala 2007, 80), tindria també una cronologia plenament talaiòtica. La mateixa H 1 de Font Obrador, atenent la seva planta i el fet que les subdivisions internes que s'hi observen semblen ser posteriors i que existeixen columnes pertanyents al primitiu recinte inserides en els murs,¹⁰ fou segurament un espai domèstic talaiòtic, similar a les estructures reconegudes al Puig Morter de Son Ferragut (Castro-Martínez/Escoriza-Mateu/Sanahuja-Yll 2003) i a Ses Païsses (Aramburu-Zabala/Hernández-Gasch 2005). La conversió d'un espai públic sacre en un espai domèstic privat resulta també difícil d'explicar, més encara quan no hi ha cap indicatiu que suggereixi una cronologia per als santuaris balears anterior a la segona edat del ferro (Micó 2005, 557).

Considerem, doncs, Capocorb vell com a assentament o poblat, per bé que en les seves immediacions existeixen d'altres restes.¹¹ Constitueix un nucli de primer ordre que se situa en una plana (la Marina de Lluçmajor) (fig. 1), actualment de baix rendiment agrícola per les característiques del seu sòl i l'escassa pluviometria (Font Obrador/Rosselló Bordoy 1969, 6). Es relaciona amb d'altres establiments, com Capocorb d'en Jaquetó, a uns centenars de metres a nord-oest, i Gomera vell, a menys de dos kilòmetres al nord (Mascaró Pasarius 1972, 59).

El seu territori i tal vegada la seva influència quedava delimitada per una barrera de poblats (Mascaró Pasarius 1972; Pons 1991) que s'estenien de sud-est a nord-est i entre 3,5 i 6,5 km, com són els de Cala Pi (Ses Talaies), Solleric (Es Hortals), Garonda (Ses Cases) i Marola (Ses Cases). Pel nord / nord-est existeix una altra línia d'establiments talaiòtics situats a 5,5-6 km: Es Pedregar (Sa Pleta), Es Pedregar (Ses Cases), Cas Frares (Es Cocons), Cas Frares (Sa Pleta Redona - Es Cuitor) i Son Taixaquet. A sud-oest només es conserven restes identificades com a poblat a S'Àguila d'en Quart o de Can Ripoll i, a nord-oest, a Sa Caseta nord, a 2.4 i 3.5 km respectivament (fig. 1).

Pel que fa a les restes conservades, les millors conegudes, de banda d'H 1 de Font Obrador, són els dos

8.- El poblat s'estendria darrera les tanques de la finca veïna fins a les cases de possessió de Betlem. En aquesta zona existeix una gran concentració de ceràmica (Aramburu-Zabala 1998, 274, fig. 15).

9.- No considera el TPC (3) més proper al presumible poblat que Aramburu-Zabala, en canvi, inclou en el centre cerimonial. La identificació dels talaiots (amb números els TPC i amb lletres els TPQ) és la que s'empra a la planta de Mascaró Pasarius/Llulliu (fig. 2.2). D'altra banda els tres TPC tenen estructures adossades que no s'han excavat i que tal vegada s'hagin de datar en època talaiòtica, de manera semblant a les habitacions adossades als talaiots de Son Fornés o Ses Talaies de Can Jordi.

10.- Aquesta observació va ser realitzada molt abans per Rosselló Bordoy (1974b, 315), el qual considerà que era un tipus d'edificació similar a d'altres de S'Illot o Son Marí, és a dir, al que s'ha vingut denominant santuari.

11.- Alhora de valorar la funcionalitat dels altres jaciments o sectors s'ha de tenir en compte que no se'n coneix l'evolució ni la seva entitat en moments sincrònics als de les estructures de Capocorb vell.

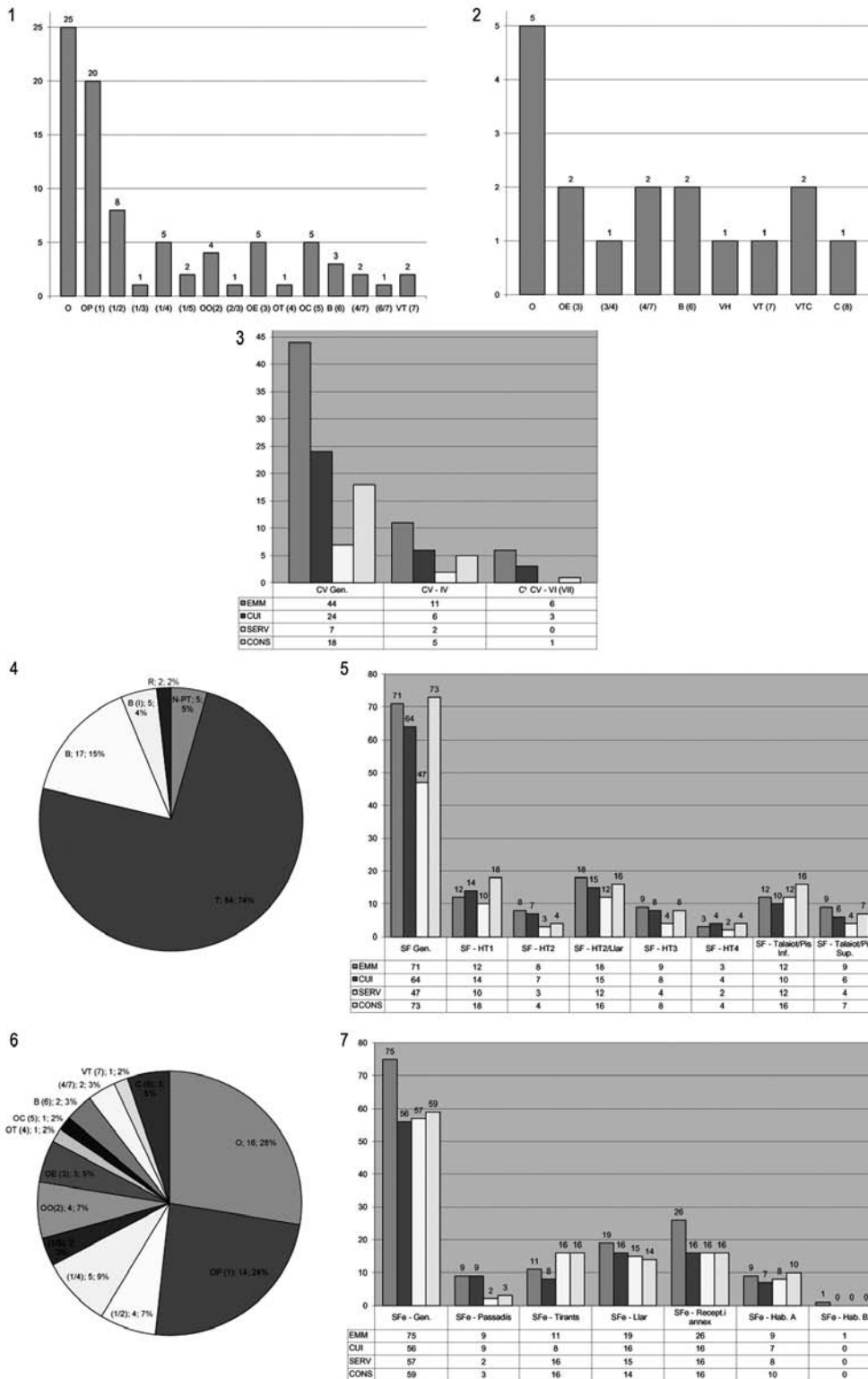

Figura 3. 1, 2 i 6.- Tipus documentats entre la ceràmica talaiaòtica (1) i balear (2) de Capocorb vell i percentatge dels diferents tipus documentats entre la ceràmica talaiaòtica sense context de l'assentament (6): B= Bol, C= Copa, O= Olla, OC= Olla carenada, OE= Olla esfèrica, OO= Olla ovoide, OP= Olla pitoida, OT= Olla tassó, VH= Vas hemisfèric, VT= Vas troncocònic còncau. Entre parèntesi número de la tipologia de Lull *et alii* (2008). L'aparició de dos números significa que el fragment es pot atribuir a dos tipus. Per NMI. 3, 5 i 7.- Funcionalitat de la ceràmica talaiaòtica de Capocorb vell (CV) (3): valors del conjunt, inclòs el material sense context (gen.), i de les habitacions IV i VI (VII); de Son Fornés (SF) (5): valors totals (gen.), de les habitacions 1 a 4 i del talaioi (pisos inferior i superior), i de l'edifici alfa del Puig Morter de Son Ferragut (SFe) (7): valors totals de la casa (gen.) i de les diverses àrees funcionals: passadis, entre tirants, zona de la llar, receptacle i annex, i habitacions A i B. Per NMI. EMM= Recipients d'emmagatzematge, CUI= Vaixel·la de cuina, SERV= Vaixel·la de servei, CONS= Vasos de consum. 4.- Percentatges de ceràmiques de diferent adscripció cronològica a Capocorb vell (4): N-PT= Naviforme i/o prototalaiòtic, T= Talaiaòtic, B= Balear, B(l)= Balear (Imports), R= Època romana, i entre la ceràmica talaiaòtica sense context de l'assentament.

talaiots troncopiramidals i les habitacions que s'estructuren entre tots dos monuments, per bé que n'existeixen d'altres perfectament identificables.

El TPQ A té 10 m de cantó per l'exterior i 6 m d'alçada conservada. Presenta una cambra superior, de planta quadrada i de 4 m de costat per l'interior, on es troba la porta, orientada a SE, a 147° (fig. 2.4). En aquest pis, format per lloses i situat a 3,25 m, existeix una columna central, la qual suportava la coberta de la construcció, desapareguda ja en 1921, i de la que es conserven quatre blocs i una alçada de 2,15 m. Comunica amb la cambra inferior a través d'una obertura en l'angle nord-oest de l'enllosat que accedeix a un corredor corb, de 0,80 m d'amplada i d'entre 0,70 i 1,50 m d'alçada, inserit en el massissat de l'estructura. Les lloses d'aquesta galeria, que formen part del pis de la cambra superior, estan suportades per tres bigues d'ullastre. Aquest corredor presenta conductes de ventilació o lluernes en direcció sud-est i, a la seva entrada, Colominas hi documentà un enterrament, efectuat evidentment en el moment de clausurar-lo. La cambra inferior presenta una planta en forma d'"L". Les evidències de foc a la cambra superior esmentades per Colominas van ser posades en dubte per Rosselló Bordoy cinquanta anys més tard (Aramburu-Zabala/López-Quesada 1996, 186; Colominas 1923, 565-566; Font Obrador/Rosselló Bordoy 1969, 12; Rosselló Bordoy 1974b, 318).

El TPQ B es troba a 57 m de l'anterior i té 8,50 m de cantó i una alçada conservada de 4,80 m. La cambra inferior està dividida per un mur de 2 m d'ample que li atorga una forma d'"U", subdividint-la en dos espais d'1,75 m d'amplada. Els paraments interiors estaven arrebossats amb argila. Hi ha indicis d'una coberta de lloses a 3 m, però no del sistema de comunicació amb la cambra superior, tal vegada una escala de fusta. A la part inferior s'obre un accés, d'1,75 m d'alçada i orientat també a 147°, el qual va ser paredat per després adossar-li l'habitació *h*. La cambra superior té 4,25 m de costat per l'interior i porta a sud-est (Aramburu-Zabala/López-Quesada 1996, 186; Colominas 1923, 567, Rosselló Bordoy 1974b, 320).

El TPQ B va ser amortitzat en època antiga, després d'un episodi d'incendi, si hem de fer cas als materials metàl·lics ressenyats per Colominas, una agulla amb cap esfèric buit, i a la referència de l'aparició d'una gran quantitat de cendres, fins a 2,60 m a la cambra inferior (Colominas 1923, 567 i fig. 282; Bosch Gimpera/Colominas 1937, 22 i 45). Presumiblement després de l'incendi la porta va ser paredada i es va construir el

recinte *h* al seu davant (Rossello Bordoy 1974b, 311). L'única datació efectuada a partir d'una mostra d'aquest jaciment (KIA-12697, 2775 ± 35 BP) prové d'un context d'extraordinària importància, en haver-se extret dels anells exteriors d'una de les bigues d'ullastre esmentades que sosté el pis de la cambra superior de TPQ A. La calibració a dues sigmes mostra una forqueta en anys de calendari entre el 1005 i el 835 aC.¹² Entre els talaiots A i B existeix un "mur de tanca", d'uns 50 m de longitud, del qual es projecten perpendicularment murs que, tot constituint parets mitgeres, delimiten àmbits de planta rectangular simple en bateria (fig. 2.2, 2.3 i 2.5 a 2.7). No es tracta de la muralla típica, que molt probablement s'hagi de datar de la segona edat del ferro –o bé a les acaballes de l'època talaiòtica o bé a inicis de època balear-, ni tampoc d'una construcció unitària (*vid. infra*).

Rosselló Bordoy (1974b, 307-311) analitzà l'arquitectura del conjunt habitacional a partir de la planta de Lilliu (fig. 2.2) i d'observacions *in situ*, establint tres grans fases constructives, posteriors al bastiment dels 5 talaiots. La primera suposaria la construcció de les habitacions de planta rectangular simple adossades al mur de tanca (habitacions *a*, *e*, *f*, *g* i *j*) (fig. 7.6 i 7.7); la segona, la readaptació d'habitacions de planta quadrangular creant avantcambres, i finalment la tercera fase significaria la creació d'un àmbit de dimensions majors amb quatre columnes interiors i murets subdivisoris que formen angles rectes i que són encara posteriors (habitació *m*).

Existeix un fet que ha passat desapercbut i que en part no es recull a la planimetria existent, tot i que es pot observar encara avui en el jaciment, com és que el mur de tanca posterior no s'estenia originàriament entre els dos talaiots, sinó que respon a una creació en diferents temps: en un primer moment s'adossà l'àmbit *b* a la paret nord-est de TPQ; a continuació es construí un mur adossat a l'angle nord-est de la cambra *b*, que lliga amb la paret perpendicular est de l'àmbit *e* i que se subdividí amb dos murs perpendiculars adossats, donant lloc als àmbits *c*, *d* i *e*; posteriorment es bastí un altre tram fins a uns 7 m de TPQ B, al qual se li adossaren dos murs perpendiculars, originant els espais *f* i *g*. El mur nord-est de la casa *g* és sensiblement més gran i tanca el conjunt per aquest flanc, mentre que del mur de tanca per la banda nord d'aquest àmbit es projecta una paret en direcció nord-oest, la base de la qual sembla protohistòrica i lligaria amb una gran estructura al nord dels àmbits *g* i *h* que forma angle recte i que s'adossa al seu torn a un parament de grans ortostats.

12.- A una sigma es millora la concreció a costa d'augmentar també el marge d'error, com sigui que existeix un 54.9% de probabilitats de recaure a l'interval entre 975 i 895 aC i un 13.3 % de trobar-se entre els anys 875 i 850 aC (corba calibratòria: Intcal09, calibrat amb Oxcal 4.1).

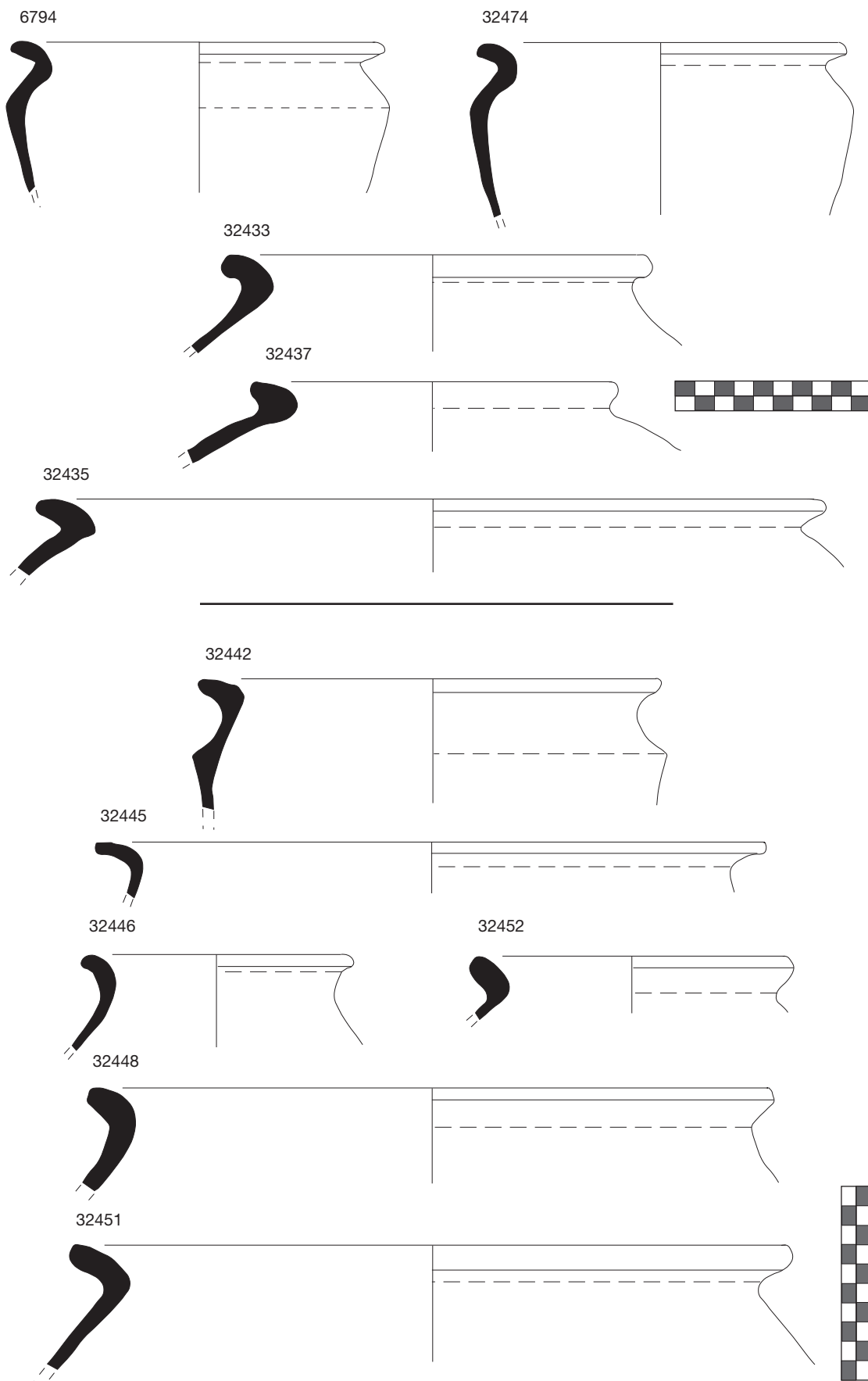

Figura 4. Materials talaiòtics de l'habitació IV (n.i. 6794 a 32435) i VI (VII) (n.i. 32442 a 32451).

Finalment, la contigua habitació *h*, que ja Rosselló Bordoy situava en una segona fase, folra la base de TPQ B, obliterant el seu portal d'accés amb un mur que constitueix la prolongació d'aquest mur de tanca i té mur propi també per la banda sud-oest, lliurant-se, doncs, al mur nord-est de l'habitació *g* esmentat anteriorment. Per tant, no existí un mur de tanca original, sinó que fou el resultat de successives construccions adossades, que formaren un flanc rectilini (fig. 2.2). És el mateix sistema que s'observa a Son Fornés entre les cases talaiòtiques HT3 i HT5 (i tal vegada HT2, tot i que la pèrdua de part del mur ho fa inverificable) i el talaiot 1 (Gasull/Lull/Sanahuja 1984), les quals formen part del poblat de la primera edat del ferro, i a l'assentament menorquí de Sant Vicenç d'Alcaidús, si bé en aquest cas amb una cronologia de segona edat del ferro, en el qual les parets posteriors dels habitatges de planta circular i pati central formen una cortina que, aprofitant també el desnivell del turó, els fortifica.

L'habitació *a*, com assenyala Rosselló Bordoy, sembla pertànyer al conjunt primigeni, ja que comparteix el mur sud-oest de l'habitació *b*, el qual s'adossa en part al talaiot, mentre que el mur de tanca de l'àmbit *a* s'adossa al *b* i al talaiot. L'accés elevat de TPQ A, situat en el primer pis, podria assenyalar també una projecció arquitectònica conjunta de totes aquestes estructures. Les bases de columna a l'interior del recinte col·locades en l'eix longitudinal fàcilment haurien sostingut una coberta plana.

Coincidim també amb Rosselló Bordoy en considerar la construcció d'avantcambres pertanyents a un segon moment constructiu, al que s'inscriu també l'edificació *ex novo* de recintes molt més complexos (*h, i, k i l*), que si més no en els casos dels àmbits *h* i *i* contemplaren en el seu plantejament unitari la creació d'avantcambres. El fet que no hi hagi visual directa entre l'espai exterior compartit i l'espai interior domèstic, bé per la situació de les portes de la cambra i l'avantcambra en diferents eixos (habitacions *b, c, h i k*) o bé per la construcció de petits corredors de desenvolupament corb (habitacions *f, i i j*) té implicacions socials destacables (Salvà/Hernández-Gasch 2009).

La superfície d'aquestes cases oscil·la entre els 26,5 m² de l'habitació *i* i els 76 m² de l'habitació *b* i apareixen transversalment subdividides en el cos menor que constitueix el porxo i el cos major on es degueren desenvolupar la major part de les activitats domèstiques (Salvà/Hernández-Gasch 2009). La presència de bases de columnes ens assenyalen aspectes de la morfologia de l'espai intern dels habitatges. Encara que la planta publicada per Colominas és molt més esquemàtica que la de Lilliu, en ser més propera al moment d'excavació, és la que marca un nombre major d'aquests elements, la major part dels quals encara es conserven (fig. 2.1). A les habitacions *f, g, i i l* existiren sengles columnes centrals (en el cas de l'àmbit *l* complemen-

tat per una pilastra adossada i un sortint a la paret), la qual cosa associem a una coberta sencera. En canvi, la presència de quatre bases o més distribuïdes simètricament a l'interior de l'espai (habitacions *j i k*) podria estar indicant un pati interior.

D'aquest conjunt destaquen per la seva complexitat les habitacions *h i k*. El primer recinte té com a mur posterior part del parament que recolza contra TPQ B, talaiot que també està folrat per un mur solidari a l'anterior per la banda nord-oest. Un altre mur lligat al primer dels esmentats sembla que el prolonga cap a sud-oest tot formant angle recte a sud-est i corrent a partir d'aquest punt paral·lel a l'habitació *g*. D'aquest darrer es projecten dues parets transversals que subdivideixen l'espai en cambra i avantcambra. El mur nord-est és mitger entre el recinte *h* i la casa *i*, mentre que una paret més estreta, adossada a aquest darrer, forma el tancament de l'avantcambra pel nord-est i en condiciona l'accés. Resulta singular la presència d'un mur a l'interior de la cambra *h* que la subdivideix en dos espais de mida desigual i una escala de la que es conserven sis graons a la banda occidental de l'entrada adossada a la façana per l'interior. En el porxo es conserven lloses de coberta, que devien suportar el pis superior que suggereix l'escala documentada.

La casa *k* es troba enfrontada a l'anterior, obrint-se l'accés d'ambdues a un corredor que té un portal a sud-oest, el qual dona al que sembla ser un espai obert que proporcionaria accés a quatre àmbits més (*e, f i g, i* espai al sud d'*e* i a la banda oposada de *f i g*). Aquest corredor es prolonga a la part posterior de l'habitació *l*, on la planimetria indica també un accés tapiat, que de *visu* sembla d'època contemporània. L'habitació *k* té la peculiaritat de tenir dues entrades, la primera a la cambra principal i la segona a un porxo situat a la part oposada. Entre aquest porxo i la cambra existeix una avantcambra, creant així tres espais de dimensions variables que es poden recórrer longitudinalment. Mentre que els llindars de la cambra i l'avantcambra es troben en un mateix eix, els accessos a l'exterior i al corredor esmentat apareixen desplaçats. L'estratigrafia murària observable en el jaciment indica un seguit d'adossaments que assenyalen la successiva annexió d'aquests cossos. La casa *l* sembla una construcció unitària respecte de la *k* que va seguir idèntica evolució consistent en l'afegit de possiblement dues avantcambres. Les cases *i i j* són constructivament posteriors com sigui que ambdues s'adossen al folre de TPQ B, talment la casa *h*. Tanmateix, de les tres, *i* seria la més tardana, ja que sembla que s'adossa als espais *h i j*, quedant separada d'aquest darrer per un mur mitger doble. Malgrat ser una estructura tardana, l'àmbit *j* presenta un sol espai quadrangular. El flanc nord-est està reforçat per un doble mur, oposat al qual i interromput per l'accés a l'angle sud-est, existeix un parament que forma un passadís de trajectòria sinuosa, segurament una reforma

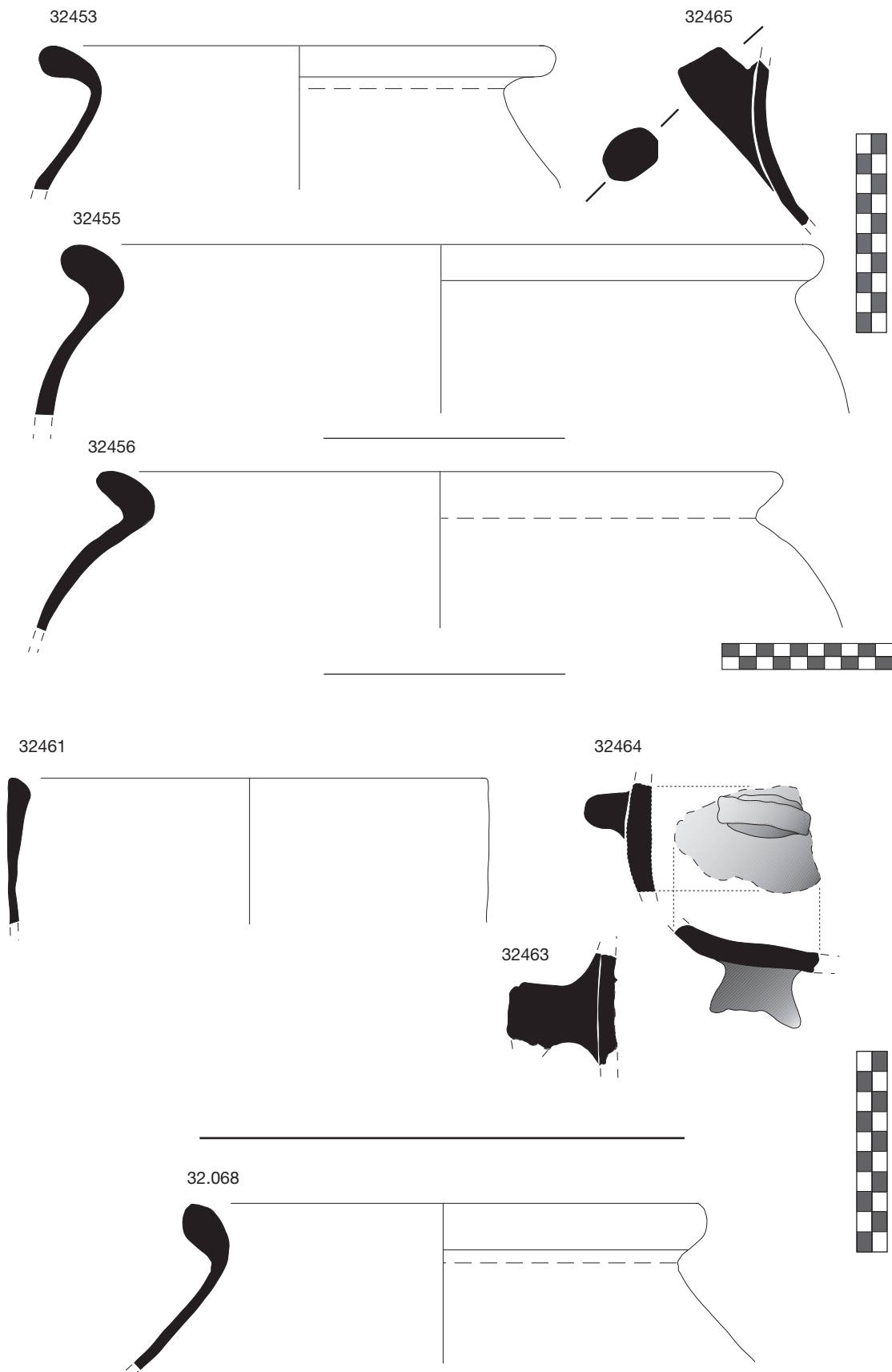

Figura 5. Materials talaiòtics de l'habitació VI (VII) (n.i. 32453 a 32463) i sense context (n.i. 32068).

posterior. A l'est d'aquest àmbit es poden observar encara avui dos murs perpendiculars i dos segments més paral·lels que no apareixen a la planimetria i que tal vegada configuren una avantcambra.

La intervenció de l'any 1969 a H 1 (Font Obrador 1970b) va posar al descobert una casa construïda possiblement a les darreries de l'època talaiòtica, la qual perdurà fins a finals del període balear.

A nivell estructural té planta subrectangular, amb els angles posteriors arrodonits, mesurant 13 m de fons des de la façana i 14 de llargada, atenyent una superfície interna d'uns 145 m².¹³ Els murs tenen un gruix notable, d'1 m en el frontis, 1,50 m en les façanes laterals i fins a 2 m en la part posterior. El parament és de blocs d'aproximadament 1,40 m de longitud per 0,50 m d'alçada, disposats en filades irregulars fins als 2 m en el punt més alt. Uns esglaons donen accés a l'interior, que està subdividit longitudinalment en dues parts, ocupant l'espai anterior, el qual configura una mena de porxo o vestíbul, aproximadament la meitat que el posterior. Una altra subdivisió, en aquest cas transversal, delimita dos àmbits més a la cambra principal, de mida desigual. L'espai nord-est del vestíbul sembla que va ser tancat amb un parament en una època molt posterior, mentre que en l'espai sud-oest es localitzà una estructura formada per dues lloses verticals d'1 m d'alçada, entre les quals n'hi havia una d'horizontal de 0,35 per 0,35 m. Disposades perpendicularment entre el mur de façana i el mur divisor amb l'àmbit principal, delimitaven un espai de 3,6 m², farcit de cendres, el qual s'ha interpretat com a llar o brasero, atès que les parets no estaven recremades. Discrepem d'aquesta interpretació per la seva localització, prop de l'accés i perifèrica respecte del centre de la casa i dels espais d'activitat domèstica, i per morfologia, amb dues pantalles que impedirien la difusió de l'escalfor. En canvi, aquest espai s'hauria pogut destinar a cendrera en relació tal vegada al seu ús com a blanquejant, bé com a component de sabó o bé directament.

Tota l'estructuració interna respon a una reforma segurament posterior, segons Rosselló Bordoy (1974b), atesa l'existència de tambors de columna inserits en els murs. El context ceràmic recuperat il·lustra el moment d'abandonament i inclou fragments de factura indígena, ceràmica ibèrica grisa i pintada, una L. 31 de campànica, L. 2 i 5 del Cercle de la B, àmfores grecoitàliques i Dr. 1A itàliques, àmfores ibèriques i ebusitanes, entre les quals les T-8.1.1.1 identificades per Guerrero

i Roldán (1992) a les que fa referència Ramon com en premsa (1991, 53 i fig.3). Malgrat que no es va publicar en detall, si la identificació dels materials és correcta, el conjunt més recent es podria datar de la segona meitat del s. II a mitjan s. I aC (Nicolàs, Conde 1993, 140). A més, s'hi va trobar com a mínim tres *catilli* de sengles molins rotatoris (Font Obrador 1970b, 358, fig. s/n), la qual cosa confirma la cronologia tardana de la darrera ocupació de la casa.

CAPOCORB VELL. ELS MATERIALS

Alguns materials del FC havien estat donats a conèixer amb anterioritat. Es tracta dels elements metàl·lics, exposats a vitrina en el MAC: una punta de llança d'aletes d'emmanegament tubular, un braçalet anular, un cisell, i una agulla amb cap esfèric amb dues perforacions afrontades (n.i. 6760, 6761, 6766 i 6767). Se'ls ha atorgat una cronologia talaiòtica o immediatament anterior (s. X-IX aC) (Delibes de Castro, Fernández-Miranda 1988, 23-24 i 134; Lull *et al.* 1999, 70, fig. 1.2). Dels materials inventariats en el MAC (142 formes ceràmiques i 264 informes, que dona un número mínim d'individus (NMI) ponderat per 1 de 113),¹⁴ la major part no tenien indicacions que permetessin la seva ubicació dins del poblat, tal i com ja havien assenyalat d'altres autors (Rosselló Bordoy 1974b, 320). Tanmateix, un altre lot portava referència a número d'habitació, si bé no coneixem cap planta en la que aparegui la numeració original atorgada. El grup més nombrós (25 formes i 3 informes, un 17,6% i un 1,1% dels totals respectius) aparegué retolat com a habitació VI (amb indicació a habitació VII en etiqueta a l'interior de la caixa), seguit de les referències a les habitacions IV (13 formes, 9,1%) i V (3 formes, 2,1%). També poguérem veure fragments informes (250 de factura indígena i 5 importacions, 96,6% del total d'informes) etiquetats com a *Clos de la torre*. La resta, 101 fragments amb forma i 6 fragments informes que representen un 71,1% i un 2,2% dels totals respectius, no duïen indicació de procedència.

Cronològicament, un 4% podria correspondre a vasos de cronologia anterior a l'època talaiòtica, del prototalaiòtic o tal vegada del naviforme, mentre que el gruix de les peces (un 75%) sembla pertànyer al període talaiòtic (fig. 3.1). Un 19% podria correspondre al període balear (15% de peces indígenes i 4% d'importacions) (fig. 3.2) i a l'època romana i a l'antiguitat tar-

13.- Aquesta planta és similar a l'habitació del tall 19 de S'illot (Krauser 1978). Tanmateix, per tècnica constructiva i pel fet de tractar-se d'una estructura exempta, s'apropa més a l'edifici alfa del Puig Morter de Son Ferragut (Castro-Martínez/Escoriza-Mateu/Sanahuja-Yll 2003). Tant una estructura com l'altra són construccions talaiòtiques, possiblement de les seves darreries.

14.- La quantificació s'ha realitzat per número mínim d'individus (NMI) ponderat per 1, segons proposta de Michel Py i Andrés M. Adroher (1991), assajada en altres treballs a les illes Balears (Sanmartí/Hernández-Gasch/Salas 2002, 108).

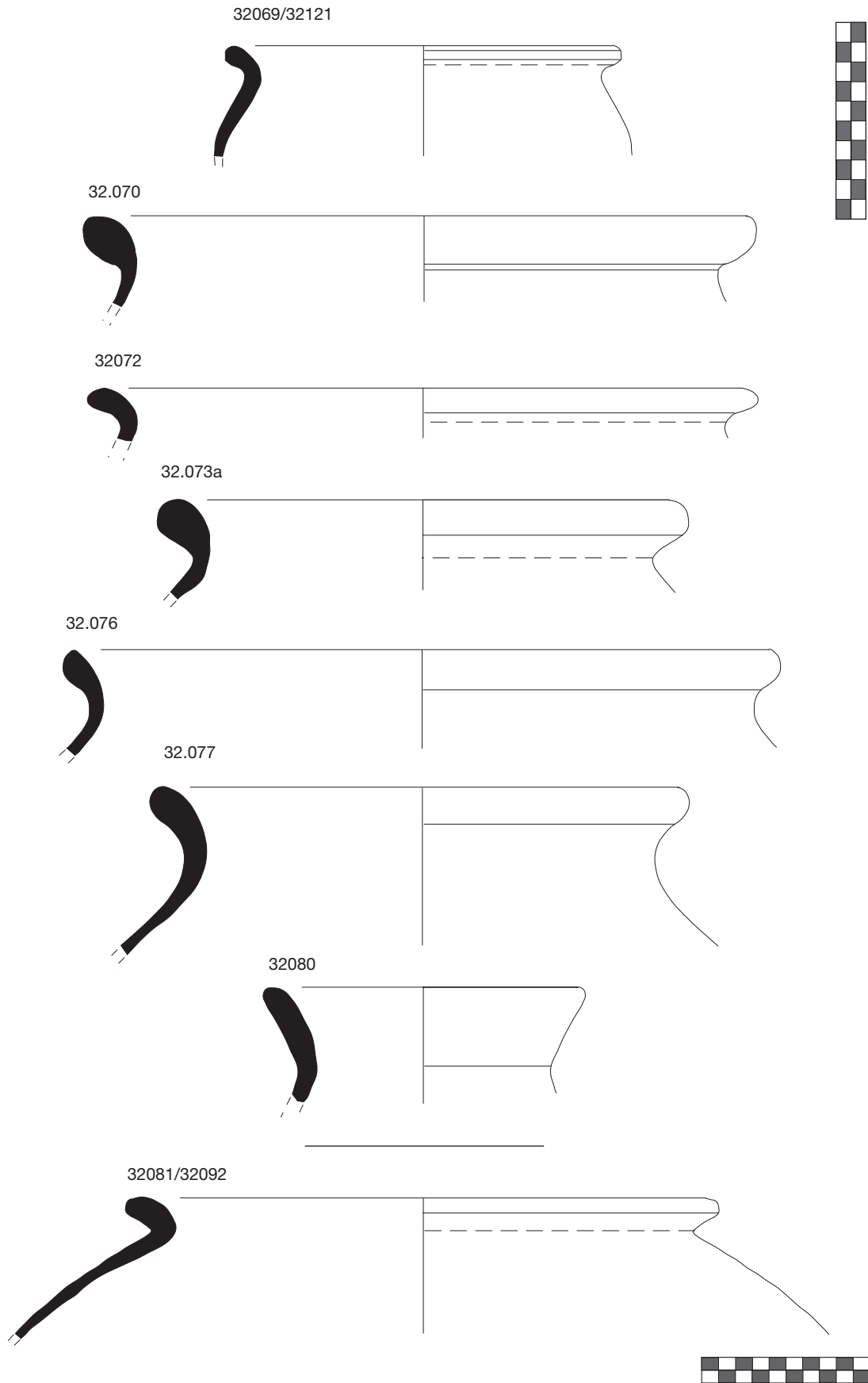

Figura 6. Ceràmiques sense context d'època talaïòtica (primera edat del ferro) (n.i. 32069/32121 a 32081/32092).

dana possiblement només es pugui atribuir un 2% de les peces per NMI, xifra inferior per número de fragments o restes (NR), com sigui que la major part dels informes pertanyen a ceràmica indígena (fig. 3.4).

D'altra banda cal retenir que aquests conjunts són fruit de dos atzars "postdeposicionals": el de la recollida selectiva que tendia als fragments més grans i el de la revisió incompleta en el MAC, al que s'uneix el fet de no haver-se realitzat la reconstrucció de peces.

Amb posterioritat a la nostra revisió, el MAC va realitzar la base de dades dels fons de les Illes Balears, la qual ens ha permès calibrar en quina mesura l'estudi és representatiu del que acull el museu. Així, es comptabilitzen 176 formes ceràmiques i 274 fragments informes, els altres 50 números d'inventari fins a arribar al total de 500, corresponen a macrolític (2 motlles i 2 molins), indústria lítica de mida petita (8 percussors, identificats erròniament com a pedres de bassetja), indústria òssia (31 exemplars, majoritàriament punxons), un os llarg humà, un os de fauna, i 5 peces de bronze. El nombre de formes revisades va ser, doncs, del 80,7 % i el nombre d'informes, del 96 %.

Cal esmentar que en la dita base de dades existeixen discrepàncies importants quant a les procedències consignades l'any 1993. Com a pertanyent a l'habitació IV, només apareixen 3 peces ceràmiques i un punxó, mentre que de l'habitació V existeixen 13 números d'inventari (4 punxons d'os, 8 formes ceràmiques i un informe), contra les 13 i 3 formes ceràmiques trobades per nosaltres respectivament. De l'habitació VI no n'hi ha consignat cap element, mentre que de l'habitació VII n'apareixen 3, tots ells punxons. Hi ha una referència a una cambra 1 i una altra de dubtosa a una habitació IX/XI, per a sengles punxons. Finalment, no es troba cap indicació com a *Clos de la torre*, mentre que n'existeix una de Talaiot II en dos elements (un perfil sencer d'una ceràmica i un botó de bronze).

L'habitació IV

Els escadussers materials, que figuren com a recuperats a l'habitació IV, representen un conjunt eminentment talaiòtic (*i.e.* del primer ferro) per absència de formes típiques de la segona edat del ferro o d'importacions.

Un vas el podem incloure en la categoria de contenidors ovoïdes de tipus pitoïde (tipus 1),¹⁵ ateses les seves grans dimensions (n.i. 32435 [Fig. 4]), al que cal afegir almenys un exemplar més, com sigui que existeixen dues nanses de tipologia diferent que podrien haver correspost a una olla pitoïde, una de monyó vertical *de llengüeta* (n.i. 32439) i una altra (n.i. 32432a), cilíndrica

i de mida més petita (3'2 cm de diàmetre). Els monyons verticals, quadrangulars o de llengüeta, són molt freqüents en el període talaiòtic i caracteritzen el tipus pitoïde (Gasull/Lull/Sanahuja 1984, fig. 38). Un altra olla de grans dimensions (n.i. 32432), amb un agafador de secció triangular, segurament pertany al tipus ovoïde (tipus 2) o esfèric (tipus 3), mentre que d'un darrer exemplar (n.i. 32436) de mida gran no se'n pot concretar el tipus.

Dos recipients més (n.i. 32433 [fig. 4] i 32437 [fig. 4]), de mida inferior, presenten vora girada i engruixida per l'interior i desgreixant de calcita i quars, en el primer cas, i de calcita, en el segon. En tots dos casos es tracta segurament d'olles de tipus pitoïde o bé de tipus ovoïde o esfèric, respectivament.

Existeixen recipients bitroncocònics de mida mitjana (n.i. 6794 [fig. 4], 32474 [fig. 4], amb desgreixant de calcita i quars, i 32431), definits com a olles carenades (tipus 5). S'hi reconeix també un vas de mida petita-mitjana (n.i. 32434) d'una olla no determinada.

Un monyó horitzontal de 5,5 cm d'amplada (n.i. 32440) podria correspondre a un vas de mida mitjana, segurament un bol (tipus 6), mentre que un monyó vertical amb engruiximent inferior conserva la paret i la vora no diferenciada de llavi arrodonit (n.i. 32441) i correspon a un vas troncocònic (tipus 7).

L'habitació V

D'aquesta habitació ressenyarem tres fragments de vora. Un pertany a un bol o vas troncocònic de mida petita-mitjana i de paret corba (n.i. 6793); un altre, a un gran contenidor ovoïde-globular de vora exvasada, lleugerament engruixida i llavi apuntat (n.i. 6790), possiblement del tipus 1, i el darrer, a una olla de tipus indeterminat (n.i. 6788).

L'habitació VI (VII)

Malgrat que aquesta capsa anava retolada com a habitació VI a l'interior una etiqueta identificava els següents materials com a procedents de l'habitació VII.

D'època talaiòtica, predominen els vasos contenidors de mida gran, de vora engruixida i arrodonida. Pertanyen al tipus pitoïde (1) els exemplars n.i. 32455 (fig. 5), 32456 (fig. 5) i, tot i que presenta una vora més allargada, el n.i. 32451 (fig. 4). Existeix també un exemplar de mida més petita (n.i. 32453 [fig. 5]). Finalment s'han inventariat dos monyons tubulars amb acabament pla (n.i. 32465 [fig. 5] i 32466) pertanyents a aquest tipus.

Del tipus 1 o tal vegada del tipus ovoïde (2) existeix la peça n.i. 32448 (fig. 4) i, amb vora allargada, l'exemplar n.i. 32445 (fig. 4). En canvi, del tipus 2 hi ha una

15.- La numeració dels tipus referits correspon a la proposta de Lull *et al.* (2008).

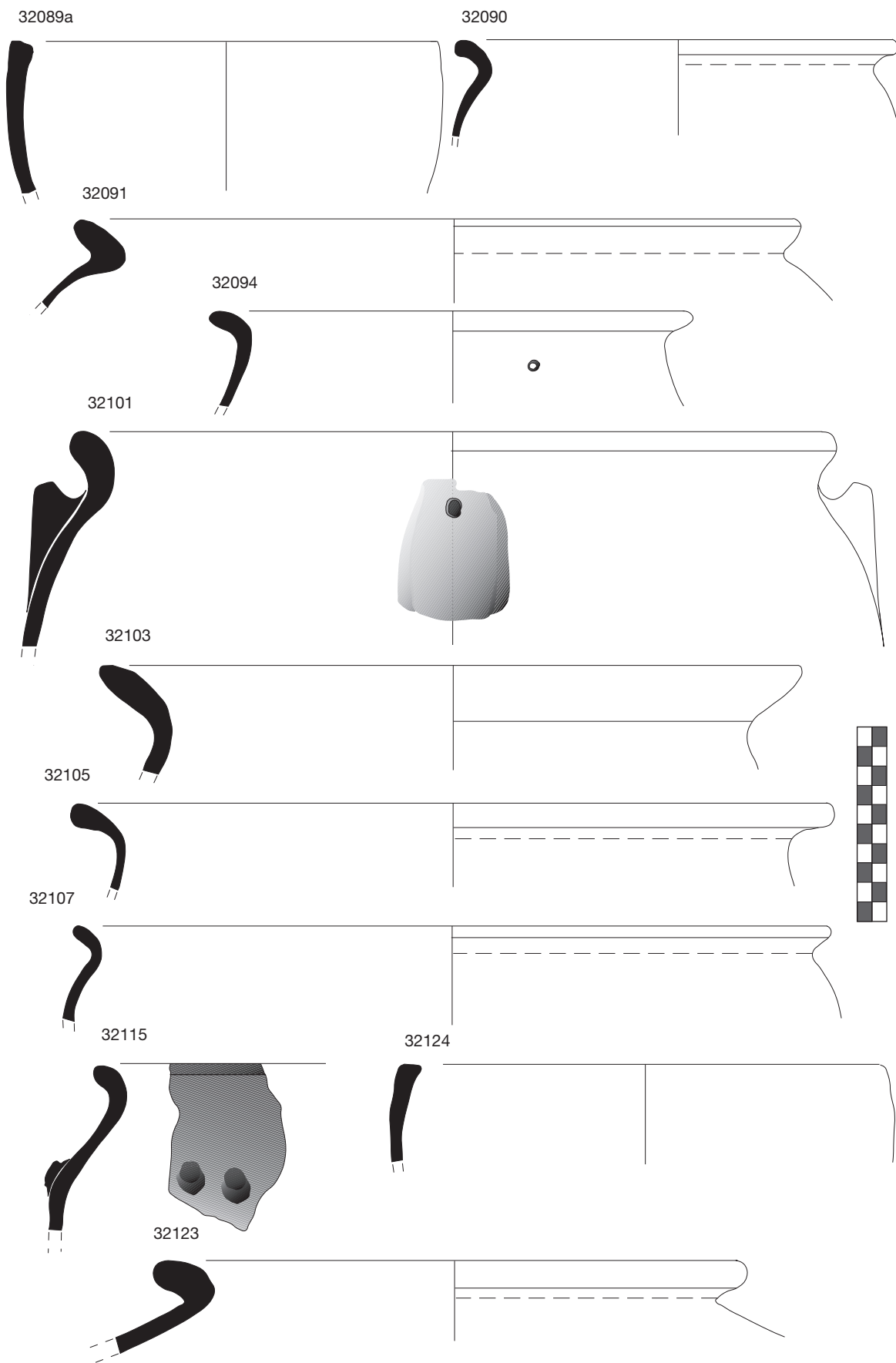

Figura 7. Material sense context d'època talaiòtica.

vora amb el n.i. 32449 i dues més amb un agafador horitzontal de secció triangular (n.i. 32459 i 32460).

Existeixen dos vasos contenidors de mida mitjana del tipus 3 (n.i. 32452 [fig. 4]) i 32446 [fig. 4]) i una sola olla carenada (tipus 5), que duu el n.i. 32442 (fig. 4), mentre que de nombrosos exemplars no ha estat possible concretar-ne la tipologia (n.i. 32443, 32444, 32454, 32447, 32450, 32457 i 32458).

Finalment, l'exemplar n.i. 32462 podria correspondre a una copa (tipus 8).

Tres vasos de mida petita-mitjana semblen adscriure's a època balear. Una peça amb el n.i. 32461 (fig. 5) és un bol gran, de parets rectes, vora lleugerament invasada i engruixida i de secció triangular; un altre és un agafador de llengüeta de forma trapezoidal, que presenta dues "banyes" tot marcant els angles (n.i. 32464 [fig. 5]), mentre que el darrer és un altre agafador, horitzontal i de secció quadrangular (n.i. 32463 [fig. 5]), que conté desgredant de tipus vegetal i calcita. Els dos darrers podrien pertànyer a sengles vasos del tipus 4 o 7.

Finalment, cal esmentar un fragment informe a torn que podria pertànyer a un exemplar d'àmfora oriental (n.i. 32468) i dos possibles fragments a torn més de producció indeterminada (n.i. 32467 i 32469).

El Clos de la Torre

Amb la indicació de *Clos de la Torre*, que sembla indicar un espai tancat al voltant d'un dels talaiots, existeixen fragments informes d'àmfora púnica (n.i. 32236, 32239 i 32294) i de producció indeterminada (n.i. 32262) i un fragment de TSA, possiblement de tipus D (n.i. 32249). A més s'hi comptabilitzen 250 fragments informes de ceràmica indígena.

La interpretació (sumària) dels contextos

Les agrupacions funcionals establertes deriven de la proposta de Lull *et al.* (2008, 164), per bé que n'hi ha d'altres de recents (Castro-Martínez/Escoriza-Mateu/Sanahuja-Yll 2003, 283). Atès que sempre aquest tipus de propostes s'han basat en criteris formals (disseny) o, en els millors dels casos, morfomètrics (capacitat) i de caire contextual (context arqueològic d'aparició) i només excepcionalment a partir d'anàlisi de residus o traces d'ús, el grau de subjectivisme segueix essent important. És per això que la primera proposta ens sembla més adequada ja que, a manca d'una major concreció, contempla precisament aquesta ambigüitat en la forma d'una major multifuncionalitat de cada tipus ceràmic.

Atenent aquesta multifuncionalitat i els seus diàmetres variats, hem considerat els següents combinats, prenent com a vasos d'emmagatzematges els tipus 1, 2, 3 i 4 (i aquells exemplars que es poden identificar a dos tipus, un dels quals, com a mínim, està dintre d'aquest grup: 1/2, 1/3, 1/5, 2/3 i 4/7); com a recipients de cuina, els tipus 2, 3, 4, 5 i 6 (als que s'hi sumen els

exemplars 1/3, 2/3, 1/5, 4/7 i 6/7); com a vaixel·la de servei, els tipus 6 i 7 (més peces classificades com 6/7 i 4/7), i finalment com a vasos de consum, els tipus 4, 5, 6, 7 i 8 (més individus pertanyents a 4/7, 1/5 i 6/7). Els exemplars classificats com a olles que podrien haver correspost a més de dos tipus en funció d'un diàmetre que no coneixem no han estat tingudes en compte, com sigui que, funcionalment i llevat dels vasos de consum, podrien correspondre a qualsevol de tres categories restants. L'anàlisi s'ha aplicat sobre els exemplars classificats com a d'època talaiòtica, atès que constitueixen la mostra més nombrosa de la ceràmica estudiada (fig. 3.1 i 3.3).

La presència majoritària de vasos de mida mitjana-gran i gran suggereixen un ús com a magatzem per a l'habitació VI (VII) per la pràctica absència de vasos als que atorgar una altra funció. Si ho comparem amb la resta de material és evident que en la mostra sense context, a més de grans contenidors i tenalles de mida mitjana, hi ha un nombre important de vasos de mida petita-mitjana i petita que inclouen vasos, bols i copes. A partir del comptatge per NMI d'aquest àmbit i tenint en compte els combinats anteriors, 6 vasos podrien haver tingut una funció d'emmagatzematge i només 1 haver-se destinat al consum (una copa). Tanmateix, s'ha de recordar que un nombre alt de la classe "olla" (el 40%, que correspon a un 27,2% del total dels vasos), no ha pogut ser classificat a un tipus concret i que podria correspondre tant a vasos de magatzem, com de cuina o consum, de banda que el NMI de recipients és extremadament baix.

L'habitació IV presenta, en canvi, un 46% dels vasos que podrien haver-se destinat a l'emmagatzematge; un 25%, a la cuina; un 8%, al servei, i un 21%, al consum. En aquest cas, els exemplars classificats simplement dins la categoria "olla" sumen un 20 % del total de les olles i un 14,2% del total dels vasos. Aquests resultats són similars als percentatges sobre la mostra de l'assentament, ja que un 47% correspon a vasos d'emmagatzematge; un 26%, a recipients de cuina; un 8%, a vaixel·la de servei, i un 19%, a vaixel·la de consum; elevant-se al 34,7% els exemplars no considerats per pertànyer a la classe "olla" (23,1% dels vasos). Per tant, sembla que es podria establir la normalitat estadística d'aquesta habitació respecte del conjunt de la ceràmica estudiada.

Davant l'escassetat de publicacions dels contextos habitacionals a les Balears, és difícil d'establir com s'allunyen aquests conjunts de la vaixel·la típica de la unitat domèstica durant el primer ferro.

Els contextos més directament comparables provenen de Son Fornés (Gasull/Lull/Sanahuja 1984) i de Son Ferragut (Castro-Martínez/Escoriza-Mateu/Sanahuja-Yll 2003). Les dades s'han harmonitzat per fer-les comparables, la qual cosa significa que s'han considerat les mateixes atribucions polivalents a cada tipus. En basar-

se aquestes atribucions en la proposta de l'equip que excava Son Fornés (Lull *et al.* 2008) i formar aquest jaciment una part substancial de la base de dades sobre la que s'ha realitzat el seu estudi sobre ceràmica talaiòtica, la coincidència entre tipus és molt alta. En canvi, Son Ferragut presenta exemplars no recollits a la tipologia anterior, atès que pels seus autors s'ha de rebutjar de la materialitat estrictament talaiòtica (Lull *et al.* 2008, 58, nota 58). D'altra banda, la identificació funcional és en part coincident, però també té nombroses diferències respecte de la que aquí hem adoptat, essent molt més estricta. L'harmonització en aquest cas ha consistit en incorporar a les categories funcionals algun tipus marginal (com ara el gerro), reduir la resta de tipus denominats de manera distinta als aquí considerats i avaluar la funcionalitat segons els criteris que hem especificat més amunt.

Son Fornés en conjunt presenta un 28 % de vasos considerats d'emmagatzematge, un 25 % de recipients de cuina, un 18 % de vaixel·la de servei i un 29% de vaixel·la de consum. És notable, doncs, la diferència entre vasos contenidors, de servei i de consum amb la mostra de Capocorb vell, sent molt similar la de cuina (fig. 3.5). Encara que un 1% separen els vasos de magatzem de ser la vaixel·la majoritària en el jaciment, ho són a l'habitació 2 i 3 (HT2 i 3) i en el pis superior del talaiot. La recollida i reconstrucció sistemàtica de la ceràmica d'aquest jaciment segurament incideix en l'augment del NMI dels vasos de mida petita i redueix els de mida gran, com a conseqüència de la restitució de peces. Les dades de l'única estructura excavada al jaciment del Puig Morter de Son Ferragut,¹⁶ indiquen una supremacia dels vasos destinats a l'emmagatzematge, que atenyen el 30%, mentre que els recipients de cuina se situen en un 23 %, xifra idèntica a la vaixel·la de servei i similar (24 %) a la de la vaixel·la de consum (fig. 3.7). Cal destacar l'augment de vaixel·la de servei i la disminució de la de consum respecte de Son Fornés, atenent les altres categories valors força semblants. Respecte de Capocorb vell, doncs, tot i ser majoritària, la categoria de vasos d'emmagatzematge es contrau, tenint la vaixel·la de cuina un valor similar, mentre que la vaixel·la de servei experimenta un augment molt notable (de 15 punts) i també un increment, per bé que menor (de 5 punts), pel que fa a la vaixel·la de consum. Per àrees funcionals, s'observa una concentració dels vasos d'emmagatzematge a la zona anomenada "receptacle" (36% dels diferents tipus vasculars en

aquesta zona), al voltant de la llar (31%) i a l'àrea propera del passadís que mena a l'entrada (39%), tot i que és present a totes les àrees.¹⁷ La vaixel·la de cuina és notable (23, 26 i 39%) en aquestes tres zones i també a la banda entre els tirants (17%) i fins i tot a l'habitació A (21%).¹⁸ Finalment, la vaixel·la de servei i consum es concentra a l'àrea entre tirants i a la llar, per bé que és majoritària a l'habitació A (29%) i important també a la zona del receptacle (22%).

Els materials sense context

Aquest lot és el més nombrós dels estudiats i per aquest motiu el que presenta una varietat formal més àmplia.

Existeix algun exemplar que amb reserves podria remuntar a dates més antigues, del Naviforme mig i final i del Prototalaiòtic. Es tracta d'un gran contenidor de parets rectes i llavi planoconvex (n.i. 32095) i d'un monyó vertical de *llengüeta* amb perforació vertical (n.i. 32144) d'un vas de mida mitjana. També tres fragments de carena corresponents a recipients bitroncocònics (n.i. 32153, 32171 i 32172) podrien remuntar-se a moments pretalaiòtics, atès que presenten un tret arcaïtzant, si més no els dos darrers, com és decoració incisa de petites estries a banda i banda de la carena.

En tot cas, de clara adscripció talaiòtica (fig. 3.6), segueixen predominant els tipus de grans contenidors ovoïdes-globulars, amb les vores engruixides i arrodonides, en especial el tipus pitoïde (1) (n.i. 32091 [fig. 7], 32123 [fig. 7], possiblement 32084c, 32087, 32108, 32109 i 32111 i, amb vora menys engruixida i més allargada, n.i. 32103 [fig. 7] i 32105 [fig. 7]).

Exemplars d'aquest tipus de mida mitjana-gran estan representats per individus de vora engruixida (n.i. 32075) o menys engruixida (n.i. 32077 [fig. 6], 32073b, 32098 i 32066). A exemplars de mida mitjana poden correspondre les vores n.i. 32068 (fig. 5) i 32074, encara que també es poden atribuir a olles carenades (tipus 5). El tipus pitoïde està representat també per grans apèndixs tubulars amb l'extrem pla i bisellat (n.i. 32128 [fig. 8], 32127, 32129, 32130, 32132 i 32138, amb perforació transversal de 7 mm) i possiblement per d'altres de mida petita (diàm. 3 cm, n.i. 32131, 32133, 32134, 32136, 32137), tot i que, en aquest darrer cas, podrien pertànyer també a olles del tipus 4, és a dir a vasos troncocònics de mida mitjana (Gasull/Lull/Sanahuja 1984, fig.38).

En total es comptabilitzen un 24% de recipients que amb força certesa pertanyen a aquest tipus, mentre

16.- Es tracta d'una casa de planta subrectangular, pati central obert, porxo corregut i dues habitacions a la banda oposada a l'entrada, datada d'entre el s. VII i el VI aC (Castro-Martínez/Escoriza-Mateu/Sanahuja-Yll 2003).

17.- El receptacle se situa en un angle oposat a l'entrada, entre el porxo del pati interior i una de les habitacions del fons (Castro-Martínez/Escoriza-Mateu/Sanahuja-Yll 2003, 188).

18.- Els tirants són murets adjacents a la part sud de l'accés, els quals, adossant-se al mur perimetral, interrompen el porxo interior.

que un 10% més d'individus podrien correspondre a aquest tipus o a un segon (1/2, 1/4 o 1/5).¹⁹

Quant al tipus 2, només s'ha identificat clarament un individu (n.i. 32101 [fig. 7]) que presenta monyons verticals. Podrien pertànyer al primer o al segon tipus les vores engruixides i arrodonides n.i. 32070 (fig. 6), 32073a (fig. 6) i 32081/32092 (fig. 6), el monyó vertical de llengüeta n.i. 32135 i possiblement la vora menys engruixida i més allargada n.i. 32100 i la vora menys engruixida però més curta n.i. 32076 (fig. 6). Representa entre un 7 i un 14% del total dels vasos sense context, segons si es consideren només els que amb força seguretat pertanyen a aquest tipus o s'inclouen els que podrien pertànyer també al tipus 1.

A olles esfèriques (tipus 3) de mida mitjana, de parets més primes i vores poc engruixides motllurades, corresponen els n.i. 32080 (fig. 6), 32115 (fig. 7), que presenta dos mugrons decoratius a la part de conjunció entre la panxa i l'espalla, i possiblement 32089b. El fragment informe n.i. 32146, decorat amb un botó cilíndric a la panxa, pertany amb tota seguretat a un altre exemplar. Arriben a un 5% del total.

Pel que fa a les anomenades olles tassó (tipus 4) existeix un vas de mida mitjana, de parets primes i vora poc engruixida (n.i. 32069/32121 [fig. 6]), i possiblement altres exemplars representats pel seu mànec i comentats més amunt entre les olles del tipus 1 (n.i. 32131, 32133, 32134, 32137). A vasos d'aquest tipus o a vasos troncocònics (tipus 7) pertanyen dos exemplars d'agafadors verticals amb secció en forma de pom o nansa en forma de "pic de lloro" (n.i. 32139 i 32140). La representativitat d'aquest vas estaria en el 2%, atenent les vores, o l'11%, considerant les nanses que se li poden atribuir.

Les olles carenades (tipus 5) estan representades possiblement per un fragment de paret prima i vora poc engruixida corresponent a un vas de mida mitjana (n.i. 32094 [fig. 7]) i per dos fragments més, ja comentats entre les olles de tipus pitoide (n.i. 32068 [fig. 5] i 32074). El seu valor de presència oscil·laria entre el 2 i el 5%.

Finalment, existeix un seguit de vores que es poden atribuir a més de dos tipus o que per manca de dades res-

ten sense classificar. Arriben al 28% de la ceràmica sense context estudiada. Es tracta de grans contenidors ovoïdes-globulars com són el n.i. 32122; els n.i. 32110, 32088 i 32082, amb vores menys engruixides i més allargades; els n.i. 32072 (fig. 6), 32096 i 32112 i 32125b, amb vores menys engruixides i més curtes, i els n.i. 32107 (fig. 7) i 32097, amb vores no engruixides, i de vasos de mida mitjana, de parets més primes i vores poc engruixides (n.i. 32079, 32093 i 32106), en algun cas motllurades (n.i. 32079/32104, 32090 [fig. 7]).

Els bols (tipus 6) de mida petita i mitjana i formes ovoïdes-globulars n.i. 32124 (fig. 7) i 32089a (fig. 7) presenten parets reentrants, vora lleugerament engruixida i triangular. Els agafadors horitzontals n.i. 32141 i 32143 corresponen a exemplars d'aquest tipus. Representen un 3% del total de ceràmica sense context.

Respecte dels vasos troncocònics (tipus 7), un exemplar de mida mitjana-gran (n.i. 32142) correspon a una vora no diferenciada amb agafador horitzontal, al qual tal vegada calgui afegir els agafadors esmentats més amunt (n.i. 32139 i 32140). El seu pes percentual se situa entre el 2 i el 5%.

Les copes o gobelets troncocònics (tipus 8) han estat identificats per fragments de base amb peu diferenciat de galeta motllurat (n.i. 32164 [fig. 8], 32166, 32165 i 32152) i corresponen a exemplars de mida petita o mitjana. Tanmateix no és segur que no responguin a exemplars del període balear. Arriben al 8%.

A la segona edat del ferro es poden adscriure alguns exemplars amb major o menor grau de certesa, bé per la seva tipologia, per algun detall morfològic o per la inclusió d'elements vegetals com a desgreixant en la pasta en què es realitzaren.²⁰

Entre els individus reconeguts no n'hi ha cap que pertanyi al tipus pitoide, un tipus en franca recessió en aquest moment (Lull *et al.* 2008, 97). Tampoc hi ha exemplars que es puguin caracteritzar com a contenidors ovoïdes de mida gran. Apareixen dos fragments pertanyents a sengles olles esfèriques de mida petita-mitjana (n.i. 32119b i 32073c), a més d'un altre individu de mida petita (n.i. 32116 [fig. 8]) que pot respondre a una olla similar al tipus 3 o 4 o tal vegada a un gobelet.²¹

19.- El tipus 1/4 no es comptabilitzaria per NMI atès que només està representat per nanses i la vora és l'element més representat entre el tipus 1. En canvi, si efectuem la correcció per número tipològic d'individus, l'hauríem de comptabilitzar dintre del tipus 4, com sigui que en aquest cas la nansa és la forma més representada.

20.- De manera unànime s'ha acceptat que aquest desgreixant s'empra en aquest període (Waldren 1982; Mayoral 1983, Palomar 2005), no així la calcita, la utilització de la qual sembla es detecta des d'aproximadament el 1600 aC fins a la dissolució del món indígena (Lull *et al.* 2008).

21.- En un moment tardà immediatament anterior a la romanització o ja durant el seu transcurs, apareixen imitacions de parets fines en el repertori de la ceràmica indígena feta a mà, en especial en contextos culturals (necròpolis i santuaris) (Pons 1991, 43-47). Les parets fines arriben en quantitat a Mallorca a partir del s. II, i apareixen en els contextos indígenes. Són nombroses en un dels moments de més activitat de la fase final del santuari de Son Mas (De Mulder/Deschieter/Van Strydonck 2007, 357-358) i en el de Som Oms a meitat del s. I dC (López Mullor/Estarellas 2000).

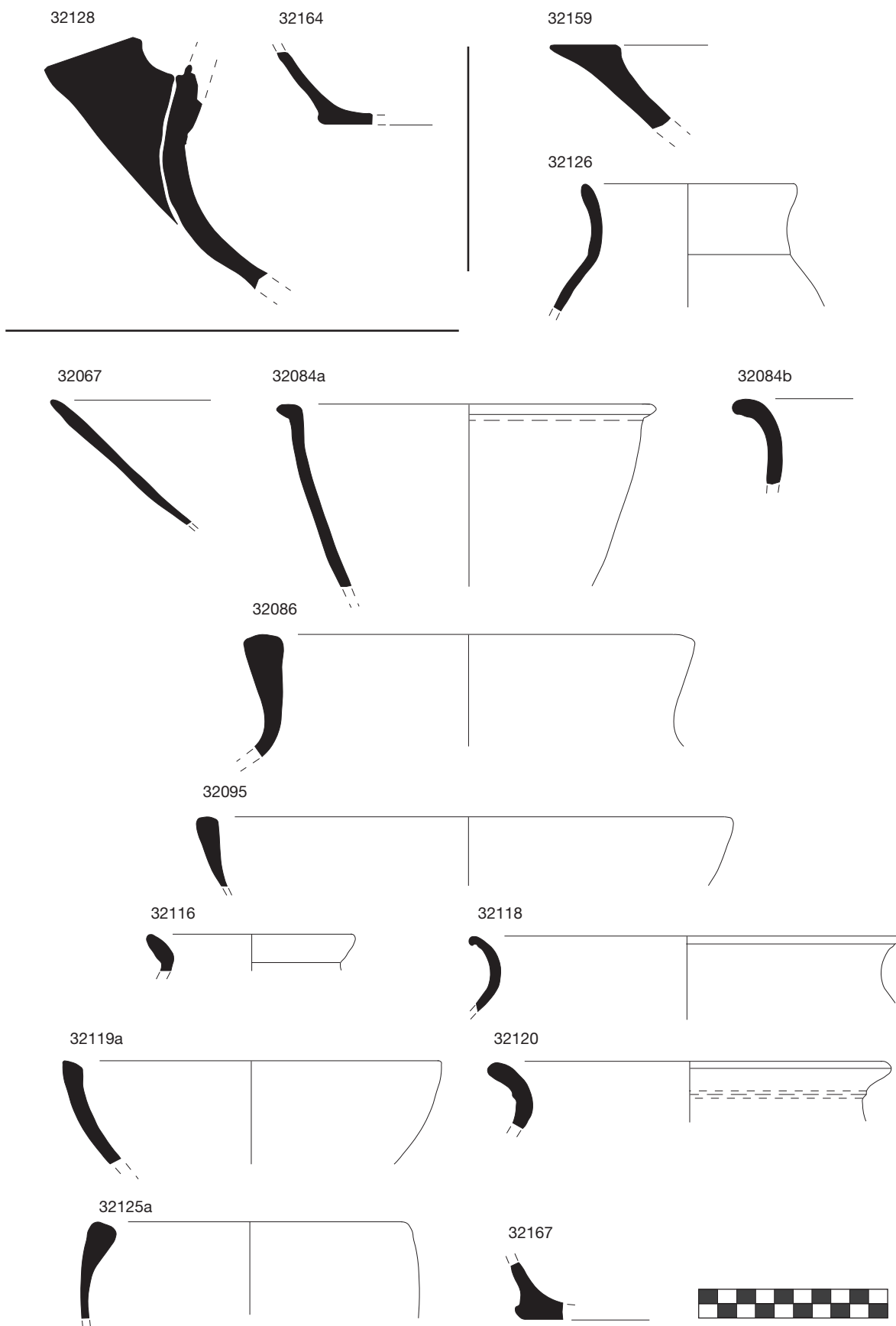

Figura 8. Ceràmiques sense context d'època talaiòtica (n.i. 32128 i 32164) i ceràmica a torn (n.i. 32159 i 32126) i a mà (n.i. 32067 a 32167) del període balear (segona edat del ferro).

La resta de fragments pertanyents a olles no s'han pogut classificar en un tipus concret, algunes són de mida mitjana, de parets primes i vores poc engruixides (n.i. 32084b [fig. 8], i 32113), en algun cas motllurades (n.i. i 32120 [fig. 8]). En destaca per la seva tipologia l'exemplar n.i. 32086 (lám. 8), de paret reentrant, coll marcat, vora recta, lleugerament exvasada i engruixida, de secció triangular.

Quant als bols de mida petita i mitjana i formes ovoïdes-globulars, tenim l'espècimen n.i. 32125a (fig. 8) i una escudella o bol molt obert de tendència còncaua, de vora no diferenciada i engruixida i llavi planoconvex (n.i. 32095 [fig. 8]). De mida petita, es comptabilitza un bol hemisfèric (n.i. 32119a [fig. 8]).

De mida mitjana hi ha tres fragments de vasos troncocònics. Els fragments n.i. 32083 i 32084a (fig. 8) presenten una vora exvasada i motllurada, són còncaus i corresponen a bols, mentre que el n.i. 32067 (fig. 8) presenta vora no diferenciada i una gran obertura que, si està correctament determinada, assenyalava una forma que s'apropa més al ribell que al bol obert.

Un altre element de la segona edat del ferro és la base de peu de galeta motllurada, corresponent a un vas de mida petita de tipus troncocònic, potser una copa o bé un gobelet (n.i. 32167 [fig. 8], amb desgrent vegetal). Els exemplars 32164 (fig. 8), 32166, 32165 i 32152), esmentats més amunt, tal vegada corresponguin també a aquest moment.

D'altres característiques formals i decoratives poden inscriure's a la segona edat del ferro com són les motlures sota la vora (n.i. 32118 [fig. 8]) o en el coll (n.i. 32120 [fig. 8]) i la decoració pentinada i l'engalba blanca a la superfície externa que s'observa en dos fragments de base (n.i. 32154 i 32160).

Els materials a torn

S'ha inventariat un fragment de possible morter de ceràmica a torn de producció romana (n.i. 32159 [fig. 8]). Presenta vora engruixida per l'interior, aplanada pel capdamunt i de secció triangular. Es comptabilitza un fragment informe d'àmfora púnica probablement ebusitana (n.i. 32078) i d'una gerra de mida petita-mitjana (n.i. 32126 [fig. 8]) de pasta ataronjada vermellova, d'un origen que en el moment de la revisió no es va poder identificar.

CONCLUSIONS

La major part de la ceràmica revisada en el MAC procedent de l'assentament de Capocorb vell és d'adscripció talaiòtica (primera edat del ferro), si bé destaca

un grup minoritari de peces que es podrien elevar a la segona meitat del segon mil·lenni o inicis del primer, la qual cosa significaria l'existència d'una ocupació anterior. Els fragments del període balear (segona edat del ferro) són minoritaris, essent excepcionals les importacions entre aquests exemplars.²² Aquesta escassetat de material d'importació contrasta amb el que es coneixia a partir de l'excavació d'H 1, que va proporcionar abundant material púnic, ibèric i italià. Pel contrari sembla que no va proporcionar materials romans, que en canvi documentem de manera testimonial entre el material ara revisat. L'existència de TSA i d'àmfora oriental assenyalava l'ús de l'indret en un moment indeterminat del baix imperi o en l'antiguitat tardana, per bé que també palesa un hiatus en les dues primeres centúries de l'era. Finalment, H 1 tingué una ocupació datada en època medieval, tant àrab com dels moments de la conquesta catalana, de la qual no tenim constància entre els materials revisats.

L'evolució del poblat es pot establir a partir del jaló cronomètric que significa la datació radiocarbònica de la bigues del talaiot A entre els s. X i IX aC. A continuació i en una data imprecisa, es van començar a bastir les cases entre els talaiots A i B, tot seguint una progressió d'oest a est (àmbits *b* a *g*) i creant la "muralla" del poblat. Tanmateix, el folre de TPQ A i el seu accés en alçada semblen correspondre a una planificació unitària en relació als recintes *a* i *b*. Finalment, sembla que els recintes més tardans se situen a nord-est (*h* a *m*). Tant uns com els altres experimentaren afegits al llarg del temps en forma d'avantcambres, alguns dels quals força complexos (àmbits *k* i *l*).

Les ceràmiques dels recintes individualitzats que hem pogut analitzar confirmen a bastament aquesta cronologia. L'escassetat de peces d'època balear, que de fet només apareixen a l'habitació VI(VII) i entre el material sense context, podria estar indicant que alguns àmbits es van abandonar en època talaiòtica, pervivint un ús secundari de l'espai, la qual cosa a més apunta a una cronologia plenament talaiòtica per a aquestes cases, segurament anterior al s. VII aC.

A nivell funcional existeix una sobrerrepresentació dels tipus considerats d'emmagatzematge entre la mostra de Capocorb vell que segurament cal matisar en funció de dues variables: el sistema de recollida de les restes que possiblement primava els fragments grans envers els petits i la manca de restitució de les peces que implica una multiplicació dels individus que tenen un diàmetre de vora major. En qualsevol cas, la seva presència majoritària respecte dels altres tipus es detecta també a l'edifici alfa del Puig Morter de Son Ferragut i en algunes habitacions de Son Fornés.

22.- Colominas (1923) s'havia referit a l'homogeneïtat cronològica del poblat influït segurament per aquesta presència majoritària de ceràmica indígena.

La subrepresentació de vasos de servei i de consum poden haver acusat el primer dels dos factors, en tractar-se d'espècimens més petits, de parets més primes, que generen també fragments de mida menor. Són aquestes distorsions les que probablement allunyen les xifres d'altres proporcionades pels assentaments modernament estudiats.

Tanmateix, la mostra recull tots els tipus d'equipament talaïòtic present en els contextos domèstics contemporanis i de les seves proporcions no sembla que es pugui deduir un ús funcional especialitzat, ni com a àrea d'acumulació d'excedents, ni encara menys com a àrea de distribució, atès que tot i ser alts els percentatges de vasos d'emmagatzematge no tenen una presència abassegadora i precisament els de servei i consum, necessaris en els festivals redistributius que s'associa als centres cerimonials, estan subrepresentats. D'altra banda la repetició del patró arquitectònic, però també les variacions quant a espai disponible i evolució estructural, suggereix la presència de grups domèstics similars que adaptaren els seus habitatges a les pròpies necessitats

del grup, més que l'existència de grups especialitzats en tasques ideològiques o de representació.

El material examinat ofereix encara possibilitats d'estudi, atès que en alguns casos es pot situar a nivell semi-microespacial, és a dir, en relació als àmbits en què es va localitzar. Si es poguessin cartografiar les troballes, establint la identitat entre els números de les habitacions i les lletres que duen a la planimetria, la possible delimitació de conjunts de certa homogeneïtat, malgrat les limitacions que imposa la inexistència d'una documentació estratigràfica, permetria relacionar-los hipotèticament a les fases constructives visibles a nivell murari, com ara són les que es dedueixen a partir de superposicions, tapiats, punts de contacte entre estructures o arranaments, oferint, així, un esbós més detallat de la dinàmica de construcció del barri i del seu ús. Abans de llençar la tovallola s'haurà de retornar al MAC i recuperar, si és possible, l'Arxiu Colominas. Potser no està tot perdut per un dels assentaments talaïòtics més coneguts de Mallorca. La reexcavació del FC només ha fet que començar.

BIBLIOGRAFIA

ANDREU, G., BADIA, M., GÓMEZ-GRAS, D., LULL, V., MICÓ, R., MARTIN-MARTIN, J.D., PALOMAR, B., RIHUETE HERRADA, C., RISCH, R. 2007, El desarrollo de la alfarería prehistórica en Menorca: una primera aproximación, *L'arqueologia a Menorca: eina per al coneixement del passat*, Menorca, Consell Insular de Menorca, Llibres del patrimoni històric i cultural 3, 125-141.

ARAMBURU-ZABALA, J. 1998, *El patrón de asentamiento en la cultura talayótica de Mallorca*, Palma, El Tall Editorial, Col·lecció El Tall del Temps Maior 6.

ARAMBURU-ZABALA, J. 2005, Ager Pollentinus. El poblamiento de los alrededores de la ciudad de Pollentia (Mallorca), *Arqueobalea*.
<http://www.arqueobalea.es/articulos/Ager%20Pollentinus.pdf> [Data de Consulta: 4 de juliol de 2007]

ARAMBURU-ZABALA, J. 2007, *Enigmas de la arqueología balear*, Palma, Ed. Documenta Balear.

ARAMBURU-ZABALA, J., HERNÁNDEZ GASCH, J. 2005, *Ses Païsses, 1999-2000*, Palma, CD-ROM.

ARAMBURU-ZABALA, J., LÓPEZ-QUESADA, M. 1996, Los talaiots cuadrados de Mallorca, *Quaderns de Prehistòria i Arqueologia de Castelló* 17, 183-196.

BLANES I BLANES, C., BONET I ROSSELLÓ, J., FONT I JAUME, A., ROSSELLÓ I CALLEJAS, A. M. 1990, *Les illes a les fonts clàssiques*, Palma, Miquel Font Editor, Col·lecció Alicorn, 5.

BOSCH GIMPERA, P.; COLOMINAS ROCA, J. 1937, Les fouilles de Majorque et la préhistoire de les Îles Baléares, la culture sarde et ses relations méditerranéennes, *Compte-rendu de la Conférence de Barcelone, Commission Internationale pour la Préhistoire de la Médité-*

rreané Occidentale, Barcelona, Musée d'Archéologie de Catalogne, 17-24.

CALVO TRIAS, M., FORNÉS BISQUERRA, J., GARCÍA ROSSELLÓ, J., GUERRERO AYUSO, V., JUNCOSA VECCHIERINI, E., QUINTANA ABRAHAM, C., SALVÀ SIMONET, B. 2004, *La cerámica prehistórica a mano: una propuesta para su estudio*, Palma, Ed. El Tall, Treballs d'Arqueobalea 1.

CASTRO-MARTÍNEZ, P.V, ESCORIZA-MATEU, T., SANAHUJA-YLL, M.E. 2003, *El Edificio Alfa del Puig Morter de Son Ferragut (Sineu, Mallorca)*, Oxford, British Archaeological Reports, International Series 1162.

COLOMINAS, J. 1923, L'Edat del Bronze a Mallorca, *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* 5, 555-573.

DE MULDER, G., DESCHIETER, J., VAN STRYDONCK, M. 2007, La céramique romaine du site culturel de Son Mas (Majorque, Espagne), *Actes du Congrès du Langres (Langres, del 17 al 20 de maig de 2007)*, SFECAG, 353-366.

DELIBES DE CASTRO, G., FERNÁNDEZ-MIRANDA, M. 1988, Armas y utensilios de bronce en la Prehistoria de las Islas Baleares, Valladolid, Universidad de Valladolid, *Studia Archaeologica* 78.

ENSENYAT, C. 1981, *Las cuevas sepulcrales mallorquinas en la Edad del Hierro*, Madrid, Ministerio de Cultura. Subdirección General de Arqueología y Etnografía, Excavaciones arqueológicas en España 118.

FONT OBRADOR, B. 1970a, Excavación en la habitación I. Capocorb Vell, Zaragoza, XI Congreso Nacional de Arqueología (Mérida, 1968), 415-427.

FONT OBRADOR, B. 1970b, Mallorca protohistórica, in Mascaró Pasarius, J. (ed.), *Historia de Mallorca*, vol. I, Palma, 353-416.

FONT OBRADOR, B. 1972, *Historia de Lluçmajor. De la Prehistoria al siglo XIV*, vol. I, Mallorca.

- FONT OBRADOR, B. 1974, L'obra de Josep Colominas Roca en Mallorca, *Prehistoria y arqueología de las Islas Baleares*, Barcelona, *VI Symposium de Prehistoria Peninsular (Barcelona, 1972)*, 39-52.
- FONT OBRADOR, B.; ROSSELLÓ BORDOY, G. 1969, *El poblado prehistórico de Lluçmajor*, Lluçmajor.
- GARCÍA ORELLANA, J. 1998, *Caracterizació de ceràmica pretalaiòtica de l'Illa de Menorca mitjançant la datació per termoluminiscència*, Menorca, Govern Balear i Institut Menorquí d'Estudis, Treballs del Museu de Menorca 18.
- GASULL, P., LULL, V., SANAHUJA, M.E. 1984, *Son Fornés: La Fase Talayòtica. Ensayo de reconstrucción socioeconómica de una comunidad prehistórica de la isla de Mallorca*, Oxford, British Archaeological Reports, International Series 209.
- GUERRERO AYUSO, V.M. 1997, *El pensamiento científico en la prehistoria balear. Fuentes bibliográficas para el estudio de la prehistoria balear*, Palma, Lleonard Muntaner Ed.
- GUERRERO AYUSO, V.M. 1999, *Arquitectura y poder en la prehistoria de Mallorca*, Mallorca, Ed. El Tall.
- GUERRERO AYUSO, V.M., ROLDAN BERNAL, B. 1992, *Catálogo de las ánforas prerromanas. Museo Nacional de Arqueología Marítima de Cartagena*, Cartagena, Ministerio de Cultura.
- HERNÁNDEZ-GASCH, J. 2009a, Les coves de la cinglera del castell de Santueri (Felanitx, Mallorca): els MATERIALS del fons Colominas del Museu d'Arqueologia de Catalunya, *Endins* 33, 19-34.
- HERNÁNDEZ GASCH, J. 2009b, Les Illes Balears en època tardoarcaica, in X. Nieto, M. Campos, (ed.), *El vaixell grec de cala Sant Vicenç*, Girona, Generalitat de Catalunya, Monografies del CASC 7, 273-292.
- KRAUSER, G. 1978, Bericht über die fünfte Grabungskampagne in der Talayotsiedlung von S'Illot (San Lorenzo, Mallorca), *Madridrer Mitteilungen* 19, Madrid, 63-75.
- LOPEZ MULLOR, A., ESTARELLAS, M. 2000, La céramique à parois fines du sanctuaire de So n'Oms (Palma de Majorque, Espagne), SFECAG, *Actes du Congrès de Libourne (Libourne, 1er-4Jun 2000)*, Marsella, 211-223.
- LULL, V., MICÓ, R., PALOMAR PUEBLA, B., RIHUETE HERRADA, C., RISCH, R. 2008, *Cerámica talayótica. La producción alfarera mallorquina entre ca. 900 y 550 antes de nuestra era*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, Ed. Bellaterra.
- LULL, V., MICÓ, R., RIHUETE, C., RISCH, R. 1999, *La Cova des Càrritx y la Cova des Mussol. Ideología y sociedad en la prehistoria de Menorca*, Barcelona, Consell Insular de Menorca.
- MASCARÓ PASARIUS, J. 1972, Carta arqueológica de Lluçmajor, in Font Obrador, B., *Historia de Lluçmajor, De la Prehistoria al siglo XIV*, vol. I, Mallorca, 47-73.
- MAYORAL FRANCO, F. 1983; *Aproximación al estudio de la Fase Postalayótica mallorquina: la cerámica*, Tesi de Llicenciatura, Universitat Autònoma de Barcelona.
- MICÓ, R. 2005; *Cronología absoluta y periodización de la prehistoria de las islas baleares*, Oxford, British Archaeological Reports, International Series 1373.
- NICOLÀS MASCARÓ, J. C. DE, CONDE BERDÓS, M. J. 1993, *La ceràmica ibèrica pintada a les Illes Balears i Pitiüses*, Maó, Institut Menorquí d'Estudis.
- PALOMAR, B. 2005, *La ceràmica posttalaiòtica de Mallorca. Significació econòmica i social dels canvis en el procés productiu enter c. 450-250 cal ANE: El cas de Son Fornés, Montuiri*, Tesi doctoral (Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 2005). <http://www.tesisenxarxa.net/TDX-0221107-122929/#documents> [Data de consulta: 1 de setembre de 2008]
- PLANTALAMOR MASSANET, LL. 1983, Las cerámicas del poblado des Pedregar (Lluçmajor), *Pollentia y la romanización de las Baleares, Symposium de arqueología (Alcúdia, 1977)*, Mallorca, 159-166.
- PONS, G. 1991, *Les ceràmiques d'imitació al talaiòtic final*, Palma, Quaderns de ca la gran cristiana, 10.
- PY, M., ADROHER, A. M. 1991, Principes d'enregistrement du mobilier archéologique, *Système d'enregistrement, de gestion et d'exploitation de la documentation issue des fouilles de Lattes, Lattara 4*, Lattes, 81-100.
- RAMON, J. 1991, *Las ánforas púnicas de Ibiza*, Eivissa, Trabajos del Museo Arqueológico de Ibiza, 23.
- ROSELLÓ BORDOY, G. 1960, La facies "Cueva natural" en la cultura pretalayótica mallorquina, *Ampurias* 22-23, 263-276
- ROSELLÓ BORDOY, G. 1974a, Los ajuares metálicos mallorquines como elemento cronológico, *Prehistoria y arqueología de las Islas Baleares, VI Symposium de Prehistoria Peninsular (Barcelona, 1972)*, Barcelona, 115-128.
- ROSELLÓ-BORDOY, G. 1974b, Observaciones sobre Capocorb vell y su estratigrafía muraria, in Ripoll Perelló, E., Llongueras Campañá, M., *Miscelánea arqueológica: XXV aniversario de los Cursos Internacionales de Prehistoria y Arqueología en Ampurias, 1947-1971 2*, Barcelona, Instituto de Prehistoria y Arqueología, 307-320.
- SALVÀ, B., HERNÁNDEZ-GASCH, J. 2009, Los espacios domésticos en las Islas Baleares durante las Edades del Bronce y del Hierro. De la sociedad Naviforme a la Talayótica, in Belarte, M. C., (ed.), *L'espai domèstic i l'organització de la societat a la protohistòria de la Mediterrània occidental (1er. mil·lenni aC): actes de la IV Reunió Internacional d'Arqueologia de Calafell (Calafell-Tarragona del 6 al 9 de març de 2007)*, Barcelona, Universitat de Barcelona. Dep. de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia, *Arqueomediterrània* 11, 299-321.
- SANMARTÍ, J., HERNÁNDEZ-GASCH, J., SALAS, M. 2002, El comerç protohistòric al nord de l'Illa de Mallorca, *Cypsela* 14, 107-124.
- VENY, C. 1968, *Las cuevas sepulcrales del Bronce Antiguo en Mallorca*, Madrid, Biblioteca Prehistórica Hispana IX.
- WALDREN, W.H. 1982, *Balearic Prehistoric ecology and culture: the excavation and study of certain caves, rock shelters and settlements*, Oxford, British Archaeological Reports, International Series 49.